RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1917. Första kammaren. Nr 46.

Onsdagen den 23 maj, e. m.

Kammaren sammanträdde kl. 8 e. m.

Herr statsrådet *Carleson* avlämnade Kungl. Maj:ts nådiga propositioner:

nr 371, med förslag till lag innefattande tillfälligt undantag från gällande inskränkningar i rätten att använda sparbanks vinst; och

nr 372, angående bidrag till tullstatens enskilda pensionsinrättning.

Justerades sju protokollsutdrag för det på förmiddagen hållna sammanträdet.

Anmäldes och bordlades:

andra sammansatta bevillnings- och lagutskottets utlåtande nr 1, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om fortsatt tillämpning av lagen den 17 april 1916 angående vissa utfästelser rörande införsel och utförsel av varor m. m.;

jordbruksutskottets utlåtande nr 108, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående förtydligande eller ändring av 8:e punkten i kungörelsen den 4 februari 1811 angående användandet av de till bergverken och bruken upplåtna rekognitionsskogar; samt

första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 23, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående sammankallandet av en officiell fredskonferens av neutrala stater.

Fortsattes överläggningen om lagutskottets utlåtande nr 53, i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Herr F a n t: Herr talman! Utskottet säger, att avlåtandet av en skrivelse svårligen bör bifallas under annan förutsättning, än att »nya uppslag i ämnet framkommit, som synas förtjänta av närmare

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

övervägande och utredning»; och fortsätter: »så lärer emellertid ingalunda kunna sägas vara fallet».

Därest nu med dessa nya uppslag skulle menas några nya straffrättsliga förslag eller antydningar, så skulle man ju kunna tänka sig, att andra möjligheter än de i år antydda kunna framgå av en utredning t. ex. att åtminstone *uppmaningar till åsidosättande av militär tjänsteplikt* kunde kriminaliseras i samma omfattning som förhållandet är flerstädes i den utländska rätten, exempelvis i den jämförelsevis nya *norska* strafflagen med straffbara uppmaningar *över huvud*, (se norska strafflagen § 140 jämförd med samma lags § 7 mom. 2); och en anknytning därtill kunde man i svensk lag äga i det förhållandet, att lagen den 16 juni 1916 om förbud för krigsmanskap att deltaga i vissa sammankomster *icke* uttryckligen avser blott offentliga sammankomster.

Den nämnda norska strafflagen 140 lyder så här: »Den, som offentlig upfordrer eller tilskynder til Iverksættelsen af en strafbar Handling eller forherliger en saadan eller tilbyder at udføre eller bistaa ved Udførelsen af en saadan, eller som medvirker til Opfordringen, Tilskyndelsen, Forherligelsen eller Tilbudet, straffes med Bøder eller med Hefte eller Fængsel indtil 8 Aar, dog i intet Tilfælde med høiere Frihedsstraf end to Tredjedele af den høieste for Handlingen selv anvendelige.

Lige med strafbare Handlinger regnes her Handlinger, til hvis Foretagelse det er strafbart att forlede eller tilskynde.»

Och vad norska lagen menar med offentlig, förklaras närmare i § 7 sålunda:

»En Handling ansees forøvet offentlig naar den er forøvet ved Udgivelse af trykt Skrift eller i Overvaer af et større Antal Personer eller under saadane Omstændigheder, at den let kunde iagttages fra et offentligt Sted og er iagttaget af nogen der eller i Nærheden værende.» Och med »offentlig Sted forstaaes i denna Lov ethvert for almindelig Færdsel bestemt eller almindelig befærdet Sted».

Och så ha vi från ytterligare ett demokratiskt land ett föreliggande strafförslag, nämligen från *Schweiz*. Däri stadgas i § 206 2 mom., att den, som förleder — det behöver alls ej vara offentligt — en militärpliktig person till ett mera avsevärt åsidosättande av dennes tjänsteplikt, straffas med fängelse eller böter.

Och vidare, för att nu även beröra *Tyskland*, enligt § 112 i dess strafflag kan den, som uppmanar någon av krigsmanskapet — i tjänsten eller under permission — att bryta mot överordnads befallning i något konkret fall, ådömas ända till 2 års fängelse.

Att i nu föreliggande frågor få något slags *straffhot*, som det är något allvar och mening med, även i vårt lands lagstiftning infört, synes mig i sanning högeligen av nöden; och straffet behöver ingalunda sättas högt — fängelse under någon kortare tid eller i lindrigare fall böter; det är i dessa fall ej strafftidens längd eller straffets intensitet, varpå vikten ligger. Hotets förefintlighet kommer säkerligen att ha en god psykologisk verkan.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Att såsom det ju ock framhållits, lagtekniska svårigheter kunna framträda, då det är fråga att med lagstiftningens hjälp förhindra den försvarsfientliga agitationen i dess olika former, kan ju ej bestridas, men dessa svårigheter, menar jag, äro väl ej *så* stora, att de få utgöra skäl för att förhindra den nu ifrågasatta allsidiga utredningen, då ju denna agitation, på sätt det på sistone i dessa dagar allt tydligare visat sig genom publicerandet av en mängd regementschefers ämbetsutlåtanden, *så* tilltagit och antagit *sådana* former — helt säkert mera hänsynslösa än i något annat kulturland, — att statsmakterna, för så vitt de eljest hava någon känsla av ansvar, *måste* sätta en gräns för och omintetgöra denna landsfarliga upphetsning. Och nog måtte det väl, så vitt jag förstår, även vara, för att begagna utskottets ord, »nya uppslag i ämnet», som genom dessa officiella utlåtanden framkommit.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till reservationen.

Herr Alexanderson: Herr talman! Den förste ärade talaren i detta ärende idag, herr Gezelius, tyckte sig finna i utskottets utlåtande *i år* en helt annan ton än tidigare, en ton, som han med ett lån från herr Lindhagens reservation betecknade som en sorts teoretisk välvilja gent emot de tankar, som motionärerna framlagt. Och han såg i denna nya ton ett gynnsamt tecken, på samma gång han förvånade sig över att från ett sådant utgångsläge utskottets majoritet icke hade kommit till ett positivt resultat, utan ändå hade slutat med att förhålla sig negativt till den framlagda motionen. Jag tror, att den ärade talaren och hans meningsfränder alldeles misstaga sig, om de tycka sig finna någon »ny ton» i utskottsmajoritetens uttalande, jämförd med den, som i motsvarande ärenden under föregående år anslagits från samma sida. Om man ser en välvilja gent emot tanken att söka skydda den svenska försvarsviljan i landet, så har man visserligen ingalunda sett orätt. Men det förhåller sig så, att den uppfattningen, den välviljan har funnits även föregående år.

Hemligheten är helt enkelt, att vi äro försvarsvänner, vi lika väl som ni, vi önska lika väl som herrarna av högern, att den svenska försvarsvilligheten icke skall undergrävas, utan befästas. *Men* vi äro i år liksom föregående år fullkomligt av olika mening mot herrarna *på vad sätt detta lämpligen bör ske.* Den motsättning som råder oss emellan i detta avseende, hava årets ärade motionärer sökt i viss mån dölja genom ett citat av ett yttrande, som det liberala partiets chef i andra kammaren hade i fjol, ett citat, som återfinnes i andrakammarmotionens motivering sid. 2 i lagutskottets utlåtande. Man säger där, att man har tyckt sig finna en litet gynnsammare vändning i hans nyssnämda uttalande. Enligt citatet har denne liberale ledare sagt, att han och hans meningsfränder »djupt ogilla och beklaga den antimilitaristiska agitation, som kan lända till men för krigsväsendets styrka och för vårt lands förmåga att försvara sin självständighet» — och däri har han otvivelaktigt rätt. Så fortsättes: »men vad det här gäller, det är blott den frågan, huru-

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

vida man gör något som är effektivt och nyttigt emot denna agitation genom att» — här sätta motionärerna i sitt citat tre streck — »godtaga de strafflagsbestämmelser, som motionärerna nu ha föreslagit». Därför säga motionärerna, att han således icke gillade de straffbestämmelser, som de i fjol föreslagit, så upprepa de nu icke sina önskemål i detta avseende, utan föreslå i stället en mera allmän utredning.

Men de tre streck, varmed man sålunda tillåtit sig transsumera hans uttalande, motsvara följande ord: »*genom att på nytt utöka strafflagens paragrafer och särskilt genom att* godtaga de straffbestämmelser o. s. v. som motionärerna hava föreslagit».

Således, det ges genom detta uttalande, och däri har den talaren sina meningsfränder fullkomligt bakom sig, besked om, att vi icke tro på att det rätta sättet att motverka en försvarsfientlig agitation är att utöka de strafflagsbestämmelser, vi redan äga gent emot ett sådant förfaringssätt. Men i så fall är det mycket naturligt, om icke utskottets medlemmar från mitt parti och från det socialdemokratiska partiet hava kunnat komma till något annat än ett avslagsyrkande på den föreliggande motionen, ty — såsom utskottet uttalar — denna motion visar sig i själva verket icke vara något annat än ett *i annan form klätt* yrkande på strafflagsbestämmelser i ungefär samma riktning som de, som föreslagits föregående år. Man skulle kunna med ett känt, vulgärt uttryck beteckna det som sillen, som kommer igen i kapprock.

Det sägs nämligen uttryckligen i motionen, sid. 6 i lagutskottets utlåtande, att motionärerna anse, att för en överblick av de lagstiftningsåtgärder, som kunde komma i fråga, torde en översikt av de framlagda förslagen vara särskilt ägnad att underlätta möjligheterna att se, hur man skulle komma framåt. Och därpå ges det en i hög grad sympatiskt hållen skildring av innebörden av de olika strafflags- och yttrandefrihetsundertryckningsbestämmelser som utgjorde kärnan av 1915 års kungl. proposition samt 1915 och 1916 års motioner. Men på den vägen, det vilja vi bestämt säga ifrån, äro vi fullkomligt klara med att man icke bör framgå.

Därtill svaras det då från högerns sida: »ja, men vilka åtgärder vilja ni då vidtaga? Här erbjuda vi ju er att förena er med oss om en utredning, som skulle i en vidare omfattning överblicka de möjligheter, som kunna givas».

Skulle man bifalla motionen, så skulle det emellertid i själva verket innebära ett uppenbart förord för utvägar, om icke *alldeles* av samma innebörd så dock *av samma art* som äro föreslagna förut. Och de nya vägar, som man vid sidan därav, ehuru mera i skymundan, pekat på, äro ingalunda ägnade att stämma oss mera gynnsamt för förslaget. Det nya uppslag, som man i främsta rummet kommer med, är ett lån från en känd artikel i Svensk tidskrift av kommendanten för Stockholms stad, överste Rosenblad, som också är citerad här i motionen, och som innebär, att vi skulle åt militäruniformen som sådan skänka ett särskilt straffskydd. Vi skulle föreskriva, att om en person i militäruniform har blivit förfördelad

med våld eller dylikt så skulle det i och för sig anses utgöra en försvårande omständighet.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Jag vågar säga, att, om detta skall vara det nya uppslag, och det skulle det väl vara, som motionärerna nu ha att komma med, så hade det icke kunnat väljas olyckligare! Den artikel, som gjort ett sådant intryck på motionärerna, att de ansett sig böra frambära en av dess bärande tankar, den är ett utslag av *den* strömning här i landet å det förevarande området, som man, om man är öm om vårt försvarsväsen, framför allt bör akta sig för att följa. Det är naturligtvis enligt gällande lag, så, att, om en person har blivit förfördelad utan ringaste personlig orsak, utan att från hans sida givits anledning därtill, blott och bart av det skäl, att han råkat bära uniform, så framstår detta *i och för sig* såsom en försvårande omständighet för varje domare, som förstår sin sak, lika väl som i andra fall, när en person angripes endast på grund av en oberättigad fördom från den angripandes sida. Det är en försvårande omständighet, som kommer i betraktande vid straffmätningen. Men något annat är, att i lag särskilt giva en straffbestämmelse, riktad på det fall, att någon bär den militära uniformen. De herrar, som äro gamla stockholmare, erinra sig mycket väl att för något årtionde tillbaka det förekom, att om den som bar ett visst truppslags uniform om kvällen på gator eller gränder, löpte en viss risk att bliva förfördelad, *icke* av den civila befolkningen, men av manskap tillhörande ett visst annat truppslag, med vilket detta förstnämnda truppslag låg i ständig strid. På alldeles samma sätt har det på åtskilliga håll uppstått en viss antagonism mellan vissa yngre civila och vissa militära element. En sådan skall naturligtvis icke utan vidare tolereras. Men en annan sak är att stadga att varje övergrepp, som i följd av denna mera permanenta animositet förövas *mot* det militära elementet, skulle bedömas som förenat med en försvårande omständighet, under det att övergrepp *från* samma håll mot de civila icke skulle så bedömas.

Motionärerna hava heller icke tänkt sig, att ett dylikt stadgande över huvud skulle hava någon verklig verkan i straffrättsligt hänseende. De säga, att redan nu förekomma talrika fall, då militär förfördelas av en civil, men, säga de, det ligger i sakens natur, att det just aldrig beivras. Det skulle således icke komma att beivras hädanefter heller, även om det betraktades med något strängare ögon från strafflagens sida. Vad motionärerna med detta förslag enligt deras uttryckliga förklaring åsyfta, är att inprägla i allmänhetens uppfattning den särskilda respekt och aktning, som krigsmakten bör åtnjuta här i landet. Det är respekten för *konungens rock*, som skall införas som ett begrepp i det svenska samfundslivet.

Jag är som sagt övertygad om, att man skulle icke kunnat vara mera lycklig i sitt val, ifall man hade till syfte att *underminera* vårt försvarsväsens popularitet, än när man väljer en sådan utväg. Det har över huvud sammanhang med den egendomliga syn på medlen att popularisera det svenska försvarsväsendet, som vårt högerparti har. Jag skall uppriktigt säga, att för mig själv och för mina meningsfränder ställer det sig så, att på denna punkt hava herrarna, så kloka

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

och praktiska och förståndiga män ni eljest måtte vara, så fullkomligt suspenderat ert eget kloka omdöme, att vi stå fullkomligt häpnande över, att man kan vara så blind för vad som bör göras och vad som *icke* bör göras för att stärka det svenska försvarsväsendet.

Det finns åtskilligt att göra, som icke har samband med lagstiftningsåtgärder vare sig i strafflagen eller annorstädes, men som i detta avseende kunde göra betydligt nytta, och jag skall, för att blott peka på några av de kurerna, rekapitulera ett och annat av vad som förekommit på militärväsendets område under sista tiden i vårt land.

I årets remissdebatt i andra kammaren anmärktes det av en eller flera talare, att trots att talrika och, efter vad även i högerkretsen erkänts, mycket berättigade anmärkningar gjorts mot de hälsoskadliga, ja i några fall dödsbringande transporterna av till neutralitetsskyddet kommenderade värnpliktiga — trots vad som sålunda hänt under föregående vintrar, så hände det åter under denna vinter, att de mest usla anstalter träffats för dessa trupptransporter. Herr statsrådet och chefen för lantförsvarsdepartementet förklarade kort och gott, att han hade sig icke bekant, att det varit något vidare kallt i någon järnvägsvagn under denna vinters trupptransporter. Men två dagar därefter framställde herr Bernhard Eriksson i Grängesberg med anledning av detta svar en interpellation till herr statsrådet, däri han med stöd av uppgifter, som hade lämnats honom av en i trupptransporterna deltagande, en förutvarande riksdagsman och ledamot av sitt partis förtroenderåd, en akademiskt bildad värnpliktig, vars vederhäftighet icke kunde sättas i fråga, och vilken bl. a. medfört en Celsius' termometer, gav en framställning av de förhållanden, som hade ägt rum vid en trupptransport från södra Dalarne upp till översta Norrland. Enligt programmet skulle trupptransporten haft en omfattning av 37 timmar, men i verkligheten hade den en omfattning av 66 timmar, från kl. 6 på morgonen den 9 till efter midnatt mellan den 11 och 12 januari. Denna trupptransport ägde rum i godsfinkor, delvis med lös halm och delvis med halmmattor, och i var sådan finka voro inlastade 35—36 man. Temperaturen varierade mellan plus 34 och minus 9 grader; hörnplatserna på golvet hade under nätterna mestadels 5 grader kallt. Dessa truppvagnar voro ibland tillåsta utifrån, ehuru de voro upplysta av en lykta, och det fanns halm på golvet, och dessutom för uppvärmningen en eldningsanordning. Den måltidsordning som tillämpades, blev i praktiken sådan, att det i vissa fall var över ett dygn mellan två måltider, och dessa två måltider fingo bägge intagas i mycket stark kyla, i så stark kyla, att det fanns deltagare i måltiden, som förvarade köldblåsor på fingrarna som minnen efter dessa måltider, vilka icke kunde njutas av dem. En del fingo faktiskt icke mer än ett ordentligt mål mat på dessa tre dygn.

Denna interpellation med alla dess detaljuppgifter framställdes *den 24 januari* i andra kammaren. Då den Hammarskjöldska regeringen lämnade sina platser *i slutet av mars* var den alltjämt icke besvarad! Den är icke besvarad ännu i denna stund — och det må

ju förlåtas den nuvarande chefen för lantförsvarsdepartementet, att han icke besvarat den, då han ju icke haft med saken att skaffa.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Hans excellens Hammarskjöld nämnde själv under debatten om *neutralitetsvakten* i denna kammare, att det syntes honom synnerligen naturligt, att den tyngd, som blivit lagd på det svenska folket genom denna neutralitetsvakttjänstgöring, tyvärr måste hava den verkan, att den medförde en viss ovillighet mot försvaret i dess helhet. Trots detta veta vi mycket väl, att det har varit endast genom de mest energiska påtryckningar och efter mycket långt tidsförlopp, som man lyckats nedbringa neutralitetsvakten till ett rimligt antal trupper; och det oaktat röjer jag icke annat än en offentlig hemlighet, då jag säger, att den uppfattningen varit allmänt utbredd både bland oss av skilda partier och bland fackmän, att neutralitetsvakten uppehölls i större utsträckning än som varit strängt nödvändigt. Och denna större utsträckning var en följd allenast av att en ledande militär i hög ställning halstarrigt fasthöll vid nödvändigheten av denna utsträckta neutralitetsvakt. Man ville undvika att stöta sig med honom. Mot denna hänsyn vägde icke hänsynen till de verkningar detta måste få på försvarsvilligheten i landet!

Jag skulle kunna fortsätta med en erinran om hur pass ägnad att stärka förtroendet för försvarsanordningarna och till omsorgen om trupperna och deras verkliga stridsvärde och utbildning, den organisation var, som kom till synes vid landstormstjänstgöringen, bedrövlig i åminnelse, under krigets första tid. Jag skulle kunna erinra om det visserligen tyvärr icke militära, men *amatörmilitära* befäl med i vissa hänseenden mycket utpräglade militära egenskaper, men i vissa andra mycket svaga sådana, som man utvalde för detta ändamål. Det är sådana åtgärder, mina herrar, som man bör undvika. Det är sådana åtgärder, som man på det kraftigaste bör motsätta sig, ifall man vill skapa någon försvarsvilja och ifall man vill minera under marken för den antimilitaristiska agitationen i Sveriges land.

Jag vill vidare erinra om en punkt från dagens dechargebetänkande: om vägran att bevilja en rimlig skördepermision för ett lämpligt antal av manskapet under ett år, då skörden är av omätlig vikt. Det hade likvisst varit av utomordentlig vikt att en sådan åtgärd vidtagits, även ur synpunkten att den skulle betydligt bidragit att förhindra, att försvaret blir impopulärt.

Och ändå — ändå har jag ännu icke angivit *huvudorsaken*, varför den antimilitaristiska agitationen inom så breda lager och med så pass stor framgång, som den utan tvivel på sina håll har haft, har kunnat taga fart under de sista åren i detta land, — — men det är egentligen hopplöst att tänka sig att vi skulle kunna enas om åtgärder för undanrödjande av denna huvudorsak. Ty denna huvudorsak, mina herrar av högern, är *er egen politik*, er egen politik icke minst i försvarsfrågan, denna politik som i dag på förmiddagen i dechargedebatten från er ledares sida blev föremål för en verklig apoteos. Hans uppfattning var, att det var högerns stora förtjänst att ha lyckats i ofantlig grad höja vårt lands försvarskraft. Med

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

tacksamhet ville han dock anteckna, att man från det liberala partiets sida slutligen assisterat vid detta högerns verk.

Ja, det är nog rätt långt från sanningen, sådan den ter sig för vår uppfattning. För att någon smula göra klart, huru den ter sig för oss, skulle jag kanske kunna få göra en snabb översikt över försvarsfrågans utveckling i Sverige under de sista sex åren.

I 1911 års valstrid deltog som bekant den dåvarande regeringen, den Lindman-Swartzska, om vi få kalla den så, med liv och lust, det var första gången för övrigt, som en högerregering begagnat ett dylikt tillfälle. Den hade då, denna regering, suttit fem år vid makten, hade under tiden åstadkommit en stor försvarskommitté, som hade avlämnat sin utredning. Den borde alltså haft fullt klart för sig, hur den ämnade lösa försvarsfrågan i Sverige. Därom gav också hans excellens herr Lindman i valstriden klart besked. Han sade i ett mycket bemärkt valtal ungefär så: »Det är mig ett nöje att kunna efterkomma önskningen och jag ville här upprepa de ord, jag redan uttalat i riksdagens andra kammare, nämligen att det är min livliga förhoppning och övertygelse, att det skall lyckas oss att genom den försvarsreformplan, som vi ämna framlägga i högst väsentlig mån stärka Sveriges försvar, ehuru kostnaderna hållas *inom den nuvarande ramen.*» Beträffande utökningen av värnpliktstiden yttrade hans excellens Lindman försiktigtvis inte ett ord utöver den antydan, som låg i hans program, att man genom en förbättrad anordning av *befälsförhållandena* skulle kunna mera intensivt utnyttja övningstiden. Denna hållning var kanske ej heller så ägnad att förvåna, sedan det var ett faktum, att båda cheferna för lantmannapartiet i andra kammaren, Hans Andersson i Skivarp och Carl Person i Stallerhult, nyss med skärpa markerat sin bestämda motvilja mot någon som helst utökning av 1901 års tjänstetid.

Detta var sålunda det program, med vilket denna högerministär år 1911 gick i valstriden! Ingen som helst ökning av värnpliktstiden! Ingalunda någon ökning av de dåvarande kostnaderna! Emellertid fick den icke tillfälle att fullfölja sitt program. I stället fick det liberala partiet för första gången tillfälle att genom sina förtroendemän se på försvarsfrågan så att säga inifrån och att övertyga sig om i vad mån de många olika försvarsäskandena från fackmännens sida voro verkligt berättigade och ofrånkomliga eller i vad mån det var, om jag får använda ett litet vulgärt uttryck, bluff däri. Resultatet av experimentet med Sveriges första parlamentariska regering visade sig i hans excellens Staaffs Karlskronaprogram 2 år senare, vari framlades en plan på en kostnadsökning av 60—70 miljoner kronor i engångskostnader, högst betydligt ökade kostnader, för framtiden i årliga kostnader en betydlig utökning av övningstiden för alla de speciella vapenslagen och slutligen en ökning, om vars omfattning icke något ännu var fixerat beträffande infanteriets övningstid.

Sådant var resultatet av, att vänstern under två år hade fått ha hand om Sveriges försvarsfråga. Det var då, som *icke ni,* mina herrar — ty ni hade icke modet — utan andra med edert synnerligen

goda minne och tysta bifall och understöd *bortdrevo* denna ministär från den nästan färdiga lösning av försvarsfrågan, om vilken det lugnt kan sägas, att något större ej på det området varit gjort på 100 år här i Sverige. Bortdrev den — Varför? Jo, så vitt jag förstår, ur saklig synpunkt blott av två egentliga skäl, dels därför att ni ville ha flottförsvraet byggt på F-båtar, och dels därför att ni ville ha lantförsvaret byggt på vinterlinjen. Och ni drevo också er vilja igenom i båda dessa hänseenden. Vi på vänstersidan se nu med största lugn på vårt så kallade misstag i båda hänseendena. Vi kunna göra det så mycket hellre, som vi veta, att den nuvarande chefen för sjöförsvarsdepartementet, förr en av F-båtens ivrigaste målsmän, nyligen hållit ett anförande i andra kammaren, mellan vars rader man utan svårighet kunnat läsa, att *en F-båt aldrig mera kommer att begäras från sjöförsvarsdepartementet*, och jag tror mig kunna tillägga: över huvud icke vidare några pansarbåtar alls. Och vi kunna göra det också beträffande lantförsvaret, därför att vi veta, att i nuvarande stund inom stora kretsar av fackmän det talas om och erkännes mellan skål och vägg, att sommarlinjen hade i själva verket varit fullt så bra om icke ett stycke bättre än vinterlinjen. Och denna vinterlinje har också, i förbigående sagt, ett särskilt samband med försvarsvilja och försvarsovillighet. Här ha ni på högerns sida inbillat er, att den försvarspliktiga ungdomen av klemighet eller simulationslust ideligen går till regements- eller bataljonsläkaren och utan orsak sjukrapporterar sig — tills det nu genom fackmässiga undersökningar konstaterats, att det är de genomusla hygieniska förhållandena i våra kaserner, som särskilt med tillämpning av vinterförläggningen verkligen vålla en sådan ständig och omfattande infektion, att de värnpliktiga ideligen bliva smittade och sjuka. Vad verkan detta har på försvarsviljan torde ni möjligen själva kunna tänka eder.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Nåväl, detta var de huvudsakliga synpunkterna, den stora kungstanken ni hade ifråga om försvarets ordnande! Men den kungstanken hade en annan sida också, och det var icke den minsta. Det skulle icke vara vänstern, som genomförde lösningen av försvarsfrågan, utan vänstern skulle påtvingas högerns försvarsprogram mot sin vilja. Så skedde också under trycket av det strax därpå följande världskrigsutbrottet. Och nu förvånas ni, nu harmas och förundra ni er över, att det inom folkets breda lager kommer till synes på många håll en intensiv ovilja mot detta försvar, som på det mest pregnanta sätt markerats såsom påtvunget folket mot dess vilja! Men står det icke skrivet, att icke skördar man fikon av törnen eller vindruvor av tistlar? Det är dock alldeles underbart vilka medel ni lita till! Ett folk, som var så nära färdigt att visa, hurusom det självt var berett att göra en storstilad uppoffring, om blott därvid finge tillämpas några i saken väl initierade, och av ett allmänt folkförtroende uppburna mäns uppfattning om vissa viktiga principer, — detta folk förhindras först att genomföra försvarsreformen efter sin egen önskan och får därefter granneligen märka att dessa undertryckta principer likvisst voro de riktiga. Det kan icke mer förnekas, att de ha varit de

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

riktiga och att det var på ett felspår som försvarsfrågan blev införd genom det sätt, varpå högern löste försvarsfrågan. Och sedan — sedan vill man tro, att genom en eller annan ny strafflagsparagrafs hotelse om straff för försvarsfientlig agitation man skulle kunna bortarbeta den försvarsovilja, man sålunda uppammat. Jag kan icke giva något parlamentariskt uttryck för, hur *dåraktig* den meningen synes oss på vänstersidan!

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Ericsson, Aaby: När jag i dag på förmiddagen begärde ordet, trodde jag, att denna fråga, som så livligt berör landets livsnerv, d. v. s. landets förmåga att i farans stund försvara sin frihet och självständighet, skulle kunna diskuteras, utan att däri indroges partipolitikens bitterhet, och jag hade själv föresatt mig, — huru frestande det än kunde vara att vända mig mot personer och pressalster, som jag ansåg indirekt verka för den anti-försvarsvänliga agitationen, — sorgfälligt undvika detta, men — genom den siste talarens yttrande har den tron tyvärr gäckats. Som så ofta från det hållet började det vackert. Det sades, att man »ville skydda den svenska försvarsviljan i landet». Ja, jag vill icke bestrida sanningen härav, *trots* vad den siste ärade talaren sedan sade; men vad som är säkert är, att när det skall övergå från ord till handling, så brister det så ofta i den där »goda viljan» just på det hållet. Här sades, att det begärdes, att man skulle hava en särskild respekt för »kronans rock». Nej, ärade representant på Upplandsbänken! Nej, vi begära icke respekt för »kronans rock», men vi begära respekt för den plikttrogna arbetaren för landets väl och försvar, som går klädd i den rocken och *trots, att han går klädd i den rocken.* Det sades, att vi, högern, gjort försvarsfrågan till en partifråga, och att vi säga så mycket om vad som bör göras, och vad som icke bör göras. Jag vädjar till den siste ärade talaren, och jag vädjar till den historia, som en gång skall skrivas över vår tid: Är det icke högern, som *velat göra* något för försvaret, och är det icke vänstern i stort sett och i det längsta, som *icke velat göra* något. Detta har bestritts och det har sagts och strukits under, att vänstern också velat vara med om försvarsåtgärder. I den mån det är sant har det i dag från högerns ledares sida med tacksamhet erkänts, men jag frågar herrarna, som opartiskt kunna döma, om det dock icke behövdes ett stort världskrig för att framkalla den omvändelsen hos herrarna av vänstern. Med den förmåga att vända och vrida på saker, som icke är främmande för den siste ärade talaren, kom han in på att klandra högern för en del militära åtgärder såsom trupptransporterna i vintras. Herr Alexanderson kan vara förvissad, att ingen har livligare än högern och försvarsvännerna beklagat de förhållandena, och till statsrådet och chefen för lantförsvarsdepartementet, som då var, ha många klagomål och många erinringar ingått härom, men att tillskriva denna kammares höger dessa misslyckade transporter, det är att förvränga saken. Seder-

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

mera talades det om neutralitetsvakten. Jag är icke så djupt inne i de förhållandena, som den siste talaren ger sig sken av att vara, att jag vet, att det var »en hög militär, som envist höll fast vid den vidsträckta neutralitetsvakten». Jag har icke hört talas därom förr än nu, och trots detta tal tror jag fortfarande, att de, som bestämt om neutralitetsvakten, ha gjort det under samvetsgrant övervägande och under full känsla av sin ansvarsfyllda plikt att värna om Sveriges säkerhet — under alla förhållanden. Huru dessa skulle komma att gestalta sig, det visste ingen, och bjöd klokheten till försiktighet för att vara på den säkra sidan.

Och landstormsövningarna! Vad berodde det på, att landstormsmännen voro så illa utrustade med både befäl, kläder och annat? Icke tror jag, att om det hade för en del år sedan kommit en motion från vänstersidan om anslag för landstormsövningar och landstormsbeklädnad, att högern åtminstone i denna kammare motsatt sig ett sådant förslag, men en sådan motion kom icke, och än viktigare krav avslogos av vänstern, och då be vi av högern också att få tillbakavisa beskyllningarna för vår del i bristerna för landstormen!

Det talades om, att man bortdrev den Staaffska ministären. Jag skall icke inlåta mig på dessa storpolitiska frågor. De höra, så vitt jag förstår, icke till denna fråga. Ty, trots vad den siste ärade talaren sade, om det missnöje och den ovilja, som härför kommer till uttryck i kasernerna, så tror jag sannerligen icke, att man där tar stor hänsyn till sådana frågor. Det är allt förhållanden, som ligga närmare inpå, som den hänför sig till, och jag erkänner, att missförhållanden äro rådande. Men det är här som så ofta i det politiska livet, att det är de stora ledarna och talarna, som för att nå *sina* mål, påstå, att de gå fram och uttrycka massornas vilja beträffande förhållanden, som egentligen de djupa leden bra litet bry sig om.

Vänstern skulle genomföra försvarsfrågan, men hur det skulle ske, det nämnde icke den ärade talaren. Han nämnde summor, men icke i vad mån de skulle fylla behovet, och vi veta också, huru mycket högre krav, som det sedermera ställdes i den vägen. Det talades också om F-båten. Ja, vad bjöd herrarna i stället på den tiden? Icke var det något, som kunde jämföras med den i försvarsduglighet, men pansarbåtar var det. — — Men jag skall lämna detta. Jag skulle önska, att hela denna diskussion både från den siste talarens och från min sida hade varit osagd, för att vi måtte kunnat hålla oss till *saken*, ty den är så viktig både för vårt land och dess försvar, att dess betydelse knappast kan överskattas. I motionen har framhållits att den försvarsfientliga andan går framåt på ett planmässigt och hänsynslöst sätt. Jag skall icke trötta herrarna med att läsa upp vad som står härom i motionen. Det ha herrarna, hoppas jag, själva gjort, men jag skall be att få lämna några ytterligare bidrag för att visa, vad som försiggår. I min hand har jag ett flygblad om lydnadens anda och om olydnadens anda, vari det står följande: »Hör här min maning: När du får en befallning,

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

soldat, skall du icke slött lyda såsom massor av beväringsmän ha gjort före dig år från år. Utan du skall lyda med vaken motsägelse, så att du aldrig för geväret till axeln eller foten, skyldrar eller lägger an utan det stumma hån mot dina förmän, som inga lagar och inga järnbojor kunna hindra dig från att känna.»

Och i en namngiven soldatsång slutar varje refräng med de orden: »Kamrater, hören i vår lösen: M—i!» — Det utsjunges myteri. — »Framåt, framåt, framåt!» Sådant är det varmed man undfägnar våra värnpliktiga i kasernerna, när flygbladen icke beslagtagas av ett vaksamt befäl. Och i annonserna i tidningarna förekomma i dessa dagar inbjudningar till arbetare och soldater att bilda sina föreningar, och icke från en utan från många regementschefer, som jag korresponderat med, har jag fått det livliga intrycket, att det pågår en antiförsvarsagitation bland deras trupper, så att man kan befara, att »disciplinen skakas i sina grundvalar». Här är en skrivelse från en regementschef till justitiekanslern, däri han beskriver, huru en regementsofficer, två andra officerare och två musikunderofficerare ha blivit överfallna med stenkastning. En officer, en musikunderofficer och tre furirer hava blivit överfallna och tilldelats slag. Vid ett par av de förstnämnda överfallen på officerare synas angriparna hava planmässigt först omringat den överfallne och hindrat honom att komma undan. Antalet angripare har vid ett par tillfällen uppskattats till 10—26 stycken.

Herr Alexanderson! Det är icke någon särskild aktning för »kungens rock» som vi begära, utan, såsom jag nyss sade, bara att vederbörande få utöva sitt ämbete i skydd av de lagar, som gälla och som kunna bliva stiftade!

Men vad har blivit följden inom regementena av detta? Jo, följden har blivit den, att värvningen av underbefäl är nästan omöjliggjord, och vakanserna äro oerhörda. Jag har här ett papper, som visar, att äldre volontärer genom hot och slag hindrat kamrater från att ta förnyade anställningar vid armén.

Då man hör allt detta gör man sig ovillkorligen den frågan: Varpå beror det? Den ärade talaren sökte orsaken i politiska skäl och i högerns begångna fel. Jag gör icke så. Jag tror snarare, att det beror på tidsandan samt på att uppfostran i hemmet blivit oerhört mycket slappare, än den varit i gångna tider. Vad orsaken härtill är skulle föra mig för vida att undersöka, men när den värnpliktige kommer i militärtjänst under det tryck, som den tjänsten medför i psykiskt och fysiskt hänseende, då reagerar han, och det är kanske första fröet till att en misstämning uppstår. Sedan möter han först vid beröringen med de militära förhållandena underbefälet. Jag tror, att detta underbefäl är plikttroget och militärt dugligt, men om det har den militärt pedagogiska förmåga, som kräves att ta hand om en värnpliktig armé, därom är jag icke fullt säker. Och är det så underligt, om detta underbefäl icke äger denna förmåga? Jag skall be att få erinra herrarna om, att Sverige under indelningsverkets tid ägde en underofficerskår, som kanske var den yppersta i världen. Den rekryterades genom s. k. underofficers-

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

volontärer. När sedermera Sveriges riksdag, för att undgå en utsträckt värnplikt, beslöt att öka den värvade stammen, så skedde det genom att man lockade folk att ta anställningen bl. a. genom att kalla dem »volontärer». Det namnet var högst värderat inom armén. Därifrån utgingo såväl officerare som underofficerare. Men så krävdes det så stora rekryteringar, att man omöjligen kunde vara lika noga i det valet som förr. Ja, man fick ta dem, som kommo, och ändå blev det stora vakanser. Därvid uppstod det förhållandet, att underbefälet icke rekryterades på sätt, som var önskligt. Det skedde ofta ur de lägsta samhällslagren och med ynglingar på 18 år, som sålunda voro yngre än de värnpliktige. För dessa var det svårt att fylla den *oerhört svåra uppgiften att bland kamrater*, som kanske voro äldre och kanske stodo på en högre bildningsgrad, *uppehålla disciplinen.*

Då ligger det mycket nära till hands, att fel därvid beginges. Däri söker jag på många håll orsaken till den animositet, som onekligen gör sig gällande mot underbefälet. Men härvidlag bär riksdagen skulden för att man icke berett detta underbefäl en sådan ställning, att platserna blivit eftersökta av de bästa elementen, att man icke berett dessa underbefäl, när de lämnade tjänsten, en civilanställning, som betryggade deras framtid och som uppmuntrade dem att i allo sköta sig så, att de voro förtjänta av en sådan civilanställning efter slutad tjänstgöring. Detta har gjort, att många av de stamanställda ha gått mer eller mindre under, när de lämnat det militära livet. När dessa nu inkallats till tjänstgöring, har det visat sig, att det icke finns några som till den grad, och för övrigt ganska naturligt, hysa motvilja mot yrket som dessa, vilka misslyckats i detsamma.

Vad beträffar officerarna tror jag icke, att någon rättvis förebråelse kan riktas mot dem med avseende å deras behandling av de värnpliktiga. Jag har själv mot flertalet av mitt parti på sin tid förordat inrättandet av ett militieombudsmannaämbete, och detta, därför att jag var förvissad om, att den svenska arméns officerare fullväl skulle tåla vid den kontroll, som ett sådant ämbete innebure. Se vi nu, sedan denne ämbetsman blivit tillsatt, med vilka militära övergrepp från officerares sida han haft att göra, och betänka vi den stora mängd officerare som finnas och de ytterst svåra förhållanden, under vilka de verka, tror jag, att alla, som vilja vara rättvisa, skola erkänna, att någon förebråelse mot den svenska arméns officerskår icke med rätta kan göras.

Sedan jag nu berört förhållanden, vilka jag anser som en del av orsakerna till de sorgliga förhållanden, som nu råda, skall jag be att få peka på vad jag för min del anser, att man skulle kunna göra för att råda bot för det onda. Jag anser då först, att skydd bör beredas vederbörande befäl. *Huru*, det lämnar jag åt herrar lagkloke, och de bruka icke, trots vad den siste ärade talaren sade, ha så svårt att få fram lagbestämmelser — åtminstone tyckas de talrika lagar, som vi behandla här i riksdagen, visa att så icke är fallet. De borde väl kunna finna något sätt för att det skydd be-

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

redes vederbörande befäl, av vilket de äro förtjänta. Jag erkänner, att det skyddet kanske till en viss grad finnes, men man må då tillse, att det tillämpas. Man bör tillse, att man icke av en missriktad folklighet eller vad jag skall kalla det, drager sig för att, där fel verkligen begås, också laga, att dessa bliva bestraffade. Vad jag däremot vill bestämt framhålla är nödvändigheten av att de dåliga element, som funnits inom armén, som blivit utstraffade därifrån på grund av itererade förseelser, icke kvarhållas och *förläggas bland de värnpliktiga* för att, om jag får begagna det hårda ordet om medmänniskor, som rötägg verka på sina platser, utan skiljas bort från värnpliktsarmén till en särskild övningsgrupp, man må nu kalla den det ena eller det andra. Jag vet, att utredning angående denna fråga företagits, och att förslag däri snart kommer att framläggas. Jag anser denna fråga vara ytterst viktig, ty, mina herrar, ni förstå mycket väl, att det icke är roligt att skicka sina söner eller sina bröder till övningar, där de kanske under lång tid få ligga sida vid sida med personer, som tyvärr sjunkit mycket djupt.

Så en tanke på underbefälet. Jag tror, att det är ytterst viktigt, att statsmakterna taga i övervägande, huru man skall ordna det för detta, så att vi få ett verkligt gott sådant. Jag har framhållit betydelsen därav genom att visa den uppfattning jag har om de fel, som på den punkten hava begåtts. Jag tror, att det kan göras mycket därvidlag beträffande de villkor, varpå de anställas och medelst god civil anställning efteråt, men jag fruktar, att det icke är tillfyllest utan att det på ett eller annat sätt måste ordnas med värnpliktigt underbefäl.

Till sist några ord om officerarna. Jag skall be herrarna om ett ögonblicks särskild uppmärksamhet, då jag talar härom. Jag ber herrarna erinra sig, huru Sveriges officerskår egentligen blivit behandlad av de svenska statsmakterna. Från en indelt armé övergick man till en värnpliktsarmé. Under den förra hade officerarna för att kunna livnära sig måst sysselsätta sig med en hel del olika saker bredvid sin tjänst, men övningarna ökades mer och mer. Ingen tog hänsyn till de svårigheter, som därvid uppstodo för officerarna. Och sedermera, när denna kast slutligen dött ut, och det endast fanns officerare, som vid sitt inträde i armén fullväl, visste, att de uteslutande måste ägna sin tid åt tjänsten — vad skedde då? Jo, genom ett *oförsvarligt dröjsmål* med uppförandet av våra kaserner — ett dröjsmål, som bl. a. gör, att kasernbyggandet kommit in på en tid, då det är så oerhört mycket dyrare än vad det eljest behövt bli — hava dessa officerare, om de bott med sin familj i en stad, oftast blivit bortkommenderade till skolor under halva året i en annan och så ytterligare tre månader på mötesplatsen. Jag känner icke en utan många, många officerare, som på detta sätt utom vad de fått betala på mötesplatsen hava fått hyra två olika bostäder: för sin familj i en stad och under kommendering i en annan. Och detta allt, under det att de haft dessa, som vi alla måste erkänna, oerhört små löner. Ändå vågar jag säga, att vi

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

aldrig hört från Sveriges officerskår — och jag hoppas det aldrig skall komma — ett missnöjets eller otålighetens ljud. Men man kan icke undra på om kraft och arbetsglädje under sådana förhållanden i viss mån ha försvagats.

Jag har med det föregående antytt, att den utredning, som jag lägger in i den förevarande motionen och skrivelseförslaget, går vida utöver den inskränkta ram, som den siste ärade talaren trodde, att motionärerna hade åsyftat. Under sådana förhållanden, och med den utredning, som jag kräver om alla dessa förhållanden som orsaka den försvarsfientliga stämningen, hade jag vågat hoppas, att det skulle kunna vara något, varom alla, som dock säga sig vilja vårt lands försvar, skulle kunna enas. Jag tycker nämligen, att det är oförklarligt, ja, att det är, som man säger, värre än en synd — och därmed veta herrarna vad jag menar — om man först med stora offer ordnar ett försvar och sedan tillåter, att effektiviteten av detsamma ideligen undermineras utan att ens vilja kosta på en utredning, på vad sätt förhållandena skola kunna bliva bättre. Herrarna från mina politiska motståndare här i kammaren hava många, många gånger sagt: »Det är ju bara en utredning!» I dag är det jag som säger: Det är bara en utredning — men en utredning, som enligt mitt förmenande har den allra största betydelse. Och om den utredningen också icke så snabbt kan leda till några resultat, skall den dock säga Sveriges armé och Sveriges flotta, att den svenska riksdagens första kammare har velat försöka att stödja och hjälpa dem i deras kamp mot försvarets fiender och deras fördärvbringande verksamhet. Under sådana förhållanden, herr greve och talman, och under förutsättning att utredningen skall gå i en sådan omfattning, som jag nyss sagt, tvekar jag icke ett ögonblick att yrka bifall till motionen och reservanternas förslag.

Herr Ström: Herr talman! Jag skall be att få göra en del randanmärkningar till några av de anföranden, som här hållits.

Jag skall be att till en början få instämma i den reservation, som har avgivits av herr Lindhagen, däri han betonar, att gentemot militarismens förtryck måste det resas ett oerhört motstånd, att just i dessa världskrigets tider detta motstånd mot det militära förtrycket är en av de mest förhoppningsfulla kulturrörelser, som vår tid äger.

Herr Gezelius uttalade, att antimilitaristerna vore samhällets svurna fiender. Jag tror icke, att detta är riktigt, men de äro fiender till det samhälle, som icke är något ordnat samhälle utan som är en *samhällsoordning,* ett samhälle, som icke är ett verkligt folkets samhälle, utan en anarki, som är skyddad av en militärmakt. Gentemot denna uppfattning är jag övertygad om att inga strafflagar i världen kunna råda bot. Herrarna hava ju sett, hur det har införts den ena strafflagsparagrafen efter den andra emot antimilitarismen, och det har varit fullkomligt utan effekt. Därför komma herrarna nu igen och säga: Låt oss utöka dessa strafflagsparagrafer, göra dem litet strängare och litet flera! Ni hoppas,

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

att detta skall vara den bot, som skall avhjälpa det onda, som enligt eder uppfattning nu råder. Varför skulle dessa nya strafflagsparagrafer hava en annan effekt än alla de föregående? Jag är övertygad om att om de också komme till, skulle de icke hava någon annan effekt än de föregående. Det är således icke som den förste ärade talaren yttrade, att det föreligger ett skriande behov av strafflagsparagrafer, utan vad det föreligger ett skriande behov av är en annan samhällsordning och en annan anda i samhället än vad som förefinnes. Tro verkligen herrarna av högern, att det är möjligt att popularisera militarismen genom sådana åtgärder? Jag skulle vilja fråga: Tro herrarna, att det över huvud taget är möjligt att popularisera militarismen? Den är enligt mitt förmenande i och för sig omöjlig att popularisera, och det alldeles särskilt i dessa tider, när världskriget har visat, varthän militarismen leder. För några dagar sedan upplyste en av de engelska ministrarna, att världskriget hittills har kostat mänskligheten 46 miljoner i stupade och sårade och bortåt 300 miljarder i penningar — ja, det kanske var ännu mera än 300 miljarder. Det är i alla fall något oerhört. Vad har man vunnit? Man har en ruinerad värld, man har en marsch mot revolutionen överallt, man har en fullständig bankrutt på alla områden, snart även i de neutrala länderna. Således hela det militära systemet har gjort bankrutt under världskriget, och man skall icke tro att det går att popularisera detsamma. Det är för evigt dömt.

Därtill kommer att denna militärmakt, såsom också den förste ärade talaren uppriktigt erkände och framhöll, även har en stark udd riktad emot den så kallade »inre fienden», emot de arbetarmassor, som kräva ett bättre samhälle. Denna omständighet tror jag är en av de allra väsentligaste grunderna till den antimilitaristiska stämning, som förefinnes. Jag skulle vilja säga, att enligt min uppfattning — och jag har dock varit ganska mycket, nästan ett helt liv, bland arbetarna — så är det denna uppfattning om militärmakten såsom riktad även mot arbetarklassen, vilken är den väsentliga, den grundläggande; och varje kulspruta, varje utkommenderad kontingent militär emot en arbetarkår, som demonstrerar eller som tänkes komma att demonstrera, det är en direkt lans emot förtroendet ibland folkmassorna till försvaret.

Vidare är att märka de ofta hårda straff som ådömas dem, vilka hava förgått sig på ett eller annat sätt emot de omänskliga militära lagarna. Helt nyligen upplystes det i pressen att nere i Karlskrona hade en värnpliktig blivit dömd till, jag tror, ett år och fyra månaders fängelse, för såvitt det icke var straffarbete, därför att han varit med om någon matdemonstration eller dylikt där nere under dessa sista tider. Jag är övertygad om att varje sådant hänsynslöst straff endast bidrager, och i utomordentligt hög grad bidrager, till att öka den antimilitära agitationen. Och nu läsa vi i dagens tidningar, t. ex. i Nya Dagligt Allehanda för i kväll, att nere i Ystad det har bildats ett nytt så kallat borgargarde, och det är — upplyses det — så ställt, att sådana garden

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

skola bildas över hela landet. Vilka äro där nere initiativtagarna härtill — detta ehuru regeringen har i andra kammaren förklarat sig vara emot sådana tillställningar? Jo, det är en landstormsbefälhavare, en plutonchef i landstormen, en landstormsområdesbefälhavare och en rullföringsområdesbefälhavare samt en överstelöjtnant, alltså militärer allesammans, som taga initiativet till sådana svarta garden, vilka äro riktade direkt emot arbetarklassen. Tro herrarna verkligen, att detta populariserar militärmakten?

Till herr Fant skulle jag vilja yttra, att när han trodde att ett ökat antal straffparagrafer skulle innebära något psykologiskt hot, som kunde avskräcka från en sådan agitation, så synes det mig, att det finns väl intet land i världen, som haft flera sådana paragrafer än Ryssland hade — och vi veta alla, hur mycket dessa paragrafer skyddade dem, som satt dit dem och satte sin lit till dem.

Däremot skall jag verkligen be att få instämma i en punkt: när man varnar alla medborgare, det må vara vilka som helst, från att på något sätt överfalla underbefäl och befäl. Emot detta tror jag dock icke att strafflagsparagrafer tjäna något till, väl däremot en human behandling av de värnpliktiga ifrån underbefälets och befälets sida. Jag hoppas för min del, att dessa överfall, som efter vad jag ser i motionen och efter vad man hört genom pressen nu förekomma, skola allt mer och mer upphöra, ty de äro ingalunda till gagn för någonting, de verka endast till skada, även, enligt mitt förmenande, för den antimilitaristiska agitationen själv. I stället borde man sträva till att söka skapa förståelse mellan arbetarna och soldaterna. Jag tror, att man kommer att få för framtiden bevittna en närmare förståelse emellan dessa parter än vad hittills har varit fallet, och jag hoppas, att detta skall bidraga till att skaffa undan sådana företeelser som dessa överfall, vilka hava omnämnts i tidningarna. Till arbetare och soldater går i dessa dagar den betydelsefulla parollen: förenen eder!

Om jag således ej kan finna, att de synpunkter äro riktiga, som hava framförts här av högertalarna, så kan jag icke heller i allt finna de synpunkter vara alldeles uttömmande, som herr Alexanderson framfört, men jag skall icke närmare ingå på att angiva i vilka avseenden jag skiljer mig från honom. Jag tror, att man skulle kunna sammanfatta den uppfattning, som jag här företräder, i en travestering av det gamla ordspråket, varje land har den regering som det förtjänar, med att säga: varje militärledning, varje samhällsordning har den antimilitarism, som den förtjänar. Det kommer således i mångt och mycket att bero på hur denna militärledning och de styrande själva uppträda, vilka former som den antimilitaristiska agitationen kommer att taga. Det är min bestämda uppfattning, att man ej kommer till något som helst resultat genom att gå den väg, som högern här föreslår, utan att *om* en sådan lag skulle bliva verklighet, som denna utredning syftar till, det endast kommer att bidraga till att skärpa den antimilitaristiska agitationen.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till herr Lindhagens reservation.

Herr Wrangel: Herr greve och talman, mina herrar! Mycket har redan blivit talat i detta ämne, och jag skall försöka fatta mig kort, men saken är alltför viktig och ligger mig alltför nära om hjärtat för att jag skulle kunna förbigå den. Jag hade önskat att kunna fullständigt hålla mig till saken, men jag nödgas dock, innan jag övergår till ämnet, med ett par ord beröra några yttranden av herr Alexanderson.

Jag får då säga, att jag har aldrig hört ett anförande, som gått så på sidan om saken som det anförandet enligt mitt förmenande gjorde. Herr Alexanderson talade, för att bara anföra ett par exempel, om F-båten och vinterlinjen. Var det verkligen herr Alexandersons mening att D-båten — även det en pansarbåt — och sommarlinjen skulle hava något inflytande på den sak, vi här behandla? Herr Alexanderson talade om försvarsvillighet och försvarsovillighet. Det är icke den saken det här rör. Nej, här rör det en sak, om vilken på sidan 2 i utskottets förevarande betänkande stå de ord, som herr Alexanderson själv läst upp, den sak som »även vi», således även vänstern, »djupt ogilla och beklaga»: det rör den antimilitaristiska agitationen.

Den agitationen kallas även för den försvarsfientliga; den borde också kallas för den fosterlandsfientliga. Hela rikets välfärd hänger och beror nämligen i högsta grad på försvarets beskaffenhet, och försvarets beskaffenhet beror i högsta måtto på disciplinens beskaffenhet — och det är just där som vi hava kärnpunkten. Där hava vi kärnpunkten, som har blivit alldeles för mycket förbisedd. Man har talat om svårigheterna för rekryteringen, och detta med rätta, de äro stora, men det är blott ett litet led. Man har talat om att befäl och underbefäl ej få gå i fred: de bliva förolämpade i ord och gärning. Det är sant, men det är en underordnad sak i jämförelse med det hela, i jämförelse med det systematiska och ihärdiga arbete, som går ut på att förstöra disciplinen bland våra trupper. Disciplinens betydelse förstå alla — från Hindenburg till Kerenskij, från yttersta högern till yttersta vänstern, ja, icke minst den yttersta vänstern. Den förstår till fullo disciplinens betydelse. Den förstår, att ingenting verkar i så hög grad undergrävande på disciplinen som just denna antimilitaristiska agitation. Den förstår, att våra lagar icke lägga något hinder i vägen för densamma. Den förstår också, att disciplinen hos våra trupper är å ena sidan det största hindret för fullbordandet av de agiterandes uppsåt och å andra sidan den bestående ordningens achilleshäl. Ändå vilja vi icke vidtaga någon som helst åtgärd, ingen åtgärd som skulle förminska vådan av det pågående systematiska och intensiva arbete, som riktar sig på disciplinens tillintetgörande, på avskärandet av försvarets livsnerv — ja på fosterlandets utplånande från jorden. — Icke ens en skrivelse till Kungl. Maj:t! Nej, vi skola än en gång sanktionera hela denna fosterlands-

fientliga rörelse, vilken år efter år antar alltmera samhällsvådliga former och dimensioner.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Inse vi då icke vart vi glida hän, om denna agitation får fortfara och tillväxa? Nej, vi förstå icke situationens allvar, vi vilja icke förstå att vi befinna oss inför en mycket allvarsam fara, kanske den mest allvarliga, som någonsin hotat vårt land.

Det finns ju icke något tvivel om varthän den ifrågavarande agitationen syftar. Jag talar nu icke om dessa enstaka svärmare, som anse antimilitarismen för »mänsklighetens enda hopp». Jag talar om den visserligen ännu tämligen fåtaliga, men dock tyvärr alltför talrika och alltjämt växande skara, som arbetar på att militären skall i farans stund svika sin heligaste plikt. Denna skaras eller dessa skarors mål kan väl näppeligen vara något annat än att — om också i en fjärran framtid — komma till makten. Även om de lyckades i denna sin strävan, vad skulle de emellertid väl hava vunnit därmed? Är det väl möjligt, att deras okunnighet och deras naivitet kunde vara så gränslös, att de skulle inbilla sig, att de trupper, vilkas disciplin blivit utplånad och vilka en gång förmåtts svika sin lydnadsplikt, skulle bliva lydiga redskap i sina nya herrars händer? Morgondagen skulle finna dessa nya herrar mördade eller förjagade, och den allmänna anarkin skulle hava intagit högsätet i deras ställe.

Nu vet jag fullväl, att lagutskottets ärade ledamöter ingalunda gillar denna försvarsfientliga, fosterlandsfientliga agitation. Deras utlåtande — hur var det, det hette — »genomandas av en teoretisk välvilja för den sak, som framställningen vill tjäna». Men de olika utvägar, som förordas för att råda bot på eländet, de möta än det ena än det andra hindret. Må det förlåtas mig, om jag finner att dessa hinder bra mycket påminna om de obotfärdigas!

Man vill icke ens giva polisskydd, ja, icke åt all militär i uniform, icke ens åt officerare och underofficerare. Det uttalandet ha vi hört, och jag skall icke trötta med att anföra vad som står på sidan 19 i utskottets betänkande. Det synes emellertid framgå av de ord, som framförts av herr Alexanderson, att man anser, att försvaret genom en sådan förordning skulle bliva impopulärt, mera impopulärt än det redan är. Men det vågar jag påstå, att detta är ett kapitalt misstag. Tror någon, att den uniformerade vanmakten skulle vara populär? Nej, en stark och respektingivande trupp, den är och förblir den mest populära.

Emellertid åberopar man kravet på likhet inför lagen. Liksom om denna likhet skulle finnas nu! Militären blir straffad för samma sak som den civila anstiftaren strafflöst begår och begår upprepade gånger. Den uniformerade militären har i själva verket mindre skydd mot förolämpningar än den civila medborgaren. Visserligen icke teoretiskt — för all del — men praktiskt och i förhållande till den oerhört ökade risk, som han löper att bliva utsatt för skymf och förolämpningar i ord och gärning. Jag skulle verkligen vilja se herrar jurister i uniform utsatta för anfall och förolämpningar, och jag tror, att de skulle uppställa ett enhälligt krav på bättre skydd.

För att komma till de åtgärder, som man skulle kunna vidtaga

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

för att åtminstone tillbakahålla eller minska den antimilitaristiska propagandan, frågar jag emellertid: skulle man icke kunna utesluta notoriska brottslingar från de värnpliktigas dagliga gemenskap? Skulle man icke äntligen kunna finna det vara på tiden att återupprätta disciplinkompaniet. Skulle man icke kunna kraftigt förbjuda och bestraffa insmugglandet i kasernerna av disciplinupplösande skrifter av vad slag det vara må? Och skulle man icke, såsom jag nyss sade, kunna giva befäl och underbefäl i uniform enahanda skydd som polisen redan åtnjuter? Min övertygelse är, att om man vidtoge dylika åtgärder, denna riksvådliga agitation skulle omedelbart komma att minskas. Så mycket tror jag, att jag känner den svenska folkandan. Det behövs ofta bra litet, det behövs vetskap om att det är förbjudet. Nu veta de i stället: det är tillåtet.

Men ingenting vill man göra! Den landsfördärvliga agitationen skall ostört få fortgå, och den *kommer* att fortgå med progressivt ökad intensitet och målmedvetenhet. Därom bära bland annat årets förbjudna skrifter nogsamt vittne. Jag har här några i min hand, men jag skall bespara mig smärtan att läsa upp ens ett ord av dessa sorgliga alster. Allt detta och mycket annat, det utvisar emellertid att militärtjänsten skall göras så impopulär som möjligt, ja, att den skall, som det heter, göras till »ett helvete för befälet». Redan se vi också, hurusom befälet i allt tätare skaror lämnar det sjunkande skeppet. Inför sådana framtidsutsikter må det icke förvåna, om det är med djupaste bekymmer och med sorg i hjärtat, som jag läst lagutskottets utlåtande nr 53 till 1917 års lagtima riksdag.

Herr greve och talman, jag yrkar bifall till den vid utlåtandet fogade reservation a).

Herr Rosén: I motionen anföras åtskilliga exempel på det handlingssätt som värnpliktige och underbefäl skulle hava rönt. Jag skall komplettera denna exempelsamling något på grund av herr Aaby Ericssons yttrande. Den ärade talaren sade, att högern begär respekt för dem som göra tjänst i kronans rock, trots att de gå klädda i kronans rock. Det finns många präktiga officerare, som behandla sina underlydande som människor, och dessa officerare åtnjuta också sina underlydandes stora aktning. Det finns emellertid tyvärr en hel del officerare, som icke uppträda på samma sätt. Jag skall anföra ett exempel ur militieombudsmannens ämbetsberättelse till detta års riksdag.

Där anföres bland annat att det inkommit en anmälan mot en kompanichef, som skulle hava använt mycket olämpliga yttranden till sitt kompani. Jag skall ej citera mer än några få ord. Han hade bland annat enligt anmälan yttrat följande: »om ni icke tiger, så skall jag slita tungan ur halsen på er, era djävla drumlar!» Det var tre värnpliktige, som undertecknat denna anmälan, och det var tretton värnpliktiga som i avgivna intyg vitsordat anmälans riktighet. Trots detta nekade kompanichefen till att hava fällt sådana yttranden. Han fick också tre löjtnanter, en fänrik, två sergeanter m. fl. att intyga riktigheten av sitt påstående. Militie-

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

ombudsmannen anbefallde emellertid undersökning vid krigsrätten, och därvid konstaterades, att kompanichefen i fråga hade fällt det omförmälda smädliga yttrandet och han dömdes att undergå — arrest utan bevakning i fem dagar. Krigsrättens utslag har vunnit laga kraft. Jag undrar vad det skall göra för intryck på folk, som tjänstgjort i det kompaniet, att deras befäl, kanske från den högste till den lägste, vitsordade att kompanichefen aldrig hade använt sådana uttryck som det citerade, men att krigsrätten lika väl dömde kompanichefen för den förseelsen. Jag frågar herr Aaby Ericsson, är det att visa respekt för dem, som göra tjänst i kronans rock, när man använder dylika uttalanden?

Jag känner några högermän, som mobiliserades hösten 1914. De reste till tjänstgöringsorten såsom varma försvarsvänner, men de kommo tillbaka därifrån såsom försvarsnihilister. Varför? På grund av den behandling, som de hade rönt. Dessa före detta högermän röstade också med socialdemokraterna vid valet år 1914 på hösten.

Herrarna erinra sig kanske, att samma höst en dåvarande ledamot av andra kammaren, en god högerman, i en tidning i södra Sverige gick mycket skarpt till rätta med militärbefälet för det sätt, varpå det behandlat sina underlydande. Det stannade emellertid vid denna tidningsartikel. Man hade väntat en fortsättning, men den kom icke!

Jag läste i morse i Svenska Morgonbladet en ledande artikel, vari det hette att en försvarsvän, en person som tecknar sig »försvarsvän», i dagarna gjort det uttalandet, att flertalet av de värnpliktiga inrycka till de militära övningarna sjukliga, smutsiga, illaluktande, skäggiga, långhåriga, drumliga och surmulna. Svenska Morgonbladet säger, att författaren förmodligen är officer. Tidningen tager denne s. k. försvarsvän vid örat och förklarar, att sådana orättvisa och tanklösa uttalanden i hög grad bidraga till att försvarsnihilismen vinner allt större terräng just bland landets värnpliktiga ungdom. Det är sällsynt, att jag kan instämma med Svenska Morgonbladet, men jag begagnar detta tillfälle för att säga, att jag är fullständigt överens med tidningen i den uppfattning, som den uttalat i detta avseende. Det finns element inom officerskåren, som utföra en antimilitaristisk agitation värre än den, som åsyftas av de ärade motionärerna.

Herr Aaby Ericsson klagade över, att det är omöjligt att få underbefäl. Ja, det är sannerligen icke underligt, att det är svårt. Riksdagen beslöt 1914 att skriva till Kungl. Maj:t och anhålla om utredning, huruvida dugande underofficerare skulle kunna befordras till officerare. Vad har regeringen gjort i den frågan? Icke ett dugg har den gjort åt saken trots att tre år förflutit sedan dess. Dåvarande krigsministern har emellertid i dagarna — alltså efter det han lämnat krigsministerposten — avgivit ett utlåtande, vari han säger, att studentexamen är oeftergivlig för dem, som skola bli officerare. Det ser ut som om i vissa fall icke ens det skulle räcka, att vederbörande avlagt studentexamen. Jag ber att få nämna

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

ett fall då en mycket duktig underofficer avlade studentexamen. Han fick sin regementschefs tillåtelse att bli officer sedan han gått igenom krigsskolan, men med det uttryckliga förbehåll, att han vid första möjliga tillfälle skulle söka sig in vid intendenturen. Jag tror, att den, som gått den vägen, som visat så stor energi att han tagit studentexamen genom att läsa ensam på lediga stunder och som i många år fört befäl skulle vara synnerligen skickad att bliva officer, men det tycks icke vara fallet.

Jag känner ett annat fall, då en bondpojke från Norrland avlagt studentexamen med mycket vackra betyg. Han gick till närmaste regementschef och anhöll att få anställning såsom officersvolontär. Efter överläggning inom officerskåren — herrarna veta kanske, att officerskårerna skola yttra sig, mera privat förstås, om de vilja hava den ena eller andra aspiranten till officersvolontär — avråddes han på det bestämdaste från att ha några funderingar på den militära banan. Han hade emellertid lust för yrket och reste till ett annat regemente — jag kan gott säga till vårt nordligaste regemente — och där togs han emot med öppna armar. Där lär han nu vara en av de främsta inom sin grad.

Jag frågar: kanske överensstämmer detta behandlingssätt med den önskan och den mening, som i dag uttalats av högerns s. k. ledande organ, då den tidningen, Stockholms Dagblad, talar om nödvändigheten av »vidmakthållandet av officersståndet vid en statsligt tillfredsställande nivå». Kanske duger icke bondpojken, som avlagt studentexamen eller underofficern, som tagit studentexamen, till officer, därför att de icke fylla anspråket på att officerskåren skall »vidmakthållas vid en statsligt tillfredsställande nivå».

Jag vill såsom min mening uttala — och jag har en liten smula erfarenhet på området — att man aldrig kan påräkna att få ett gott, ett verkligt gott underbefäl, så länge möjlighet för dugande underbefäl saknas att kunna bli officerare. Jag hemställer, herr talman, om bifall till utskottets förslag.

Herr Larsson, Jacob: Herr talman! Då jag suttit här och lyssnat till den förda debatten, har jag icke kunnat undgå att fästa uppmärksamheten därvid, att man här i kammaren liksom i den offentliga diskussionen i tidningspressen och eljest rörande dessa här föreliggande frågor ständigt talat om den »antimilitaristiska agitationen». På förmiddagen yttrade en ärad talare på Stockholmsbänken apropos 1914 års idéer, att det vore särdeles nyttigt, att man klargjorde för sig vad det är, som man egentligen talar om, när man diskuterar, och det förefaller mig som om det också vore skäl att beträffande den här frågan klargöra för sig vad det är man talar om. I utskottets betänkande och likaså här i debatten har man satt likhetstecken mellan försvarsfientlig, fosterlandsfientlig, agitation och antimilitaristisk agitation. Det är en vulgäruppfattning, vågar jag påstå, att på detta sätt blanda samman två saker, som böra, om man vill komma till botten med föreliggande problem, strängt särskiljas.

Antimilitaristisk agitation är agitation mot militarismen. Men

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

militarismen, mina herrar, är icke detsamma som vårt nationella försvar. Till alldeles samma misstag göra sig de personer skyldiga, som själva kalla sin mot försvarsväsendet, mot det nationella försvaret såsom sådant, riktade agitation, antimilitaristisk agitation. Men alldeles samma begreppsförvirring är, tror jag, mycket utbredd just inom de kretsar där man, såsom vi här sport under aftonens debatt, som allra allvarligast vill reagera mot den försvarsfientliga agitationen. Militarismen är icke försvarsorganisationen, den är icke lika med de nationella försvarsanstalterna. Militarismen är en anda, mot vilken det är fullt berättigat att agitera. Jag skulle kunna i ganska hög grad instämma i de två rader i herr Lindhagens reservation, som den ärade talaren på Kopparbergsbänken ställde som bakgrund till utskottets utlåtande, men jag är fullt medveten om, att herr Lindhagen och jag mena väsentligen skilda ting med militarism och antimilitarism. Jag beklagar på det allvarligaste den agitation, som syftar till att undergräva vårt nationella försvar, men jag är icke övertygad om, att man kan komma denna agitation till livs på de vägar, som här äro antydda. Däremot är jag övertygad, att man kan komma denna agitation till livs på en annan väg, och den vägen, tror jag, sammanfaller ganska nära med kampen mot militarismen. Militarismen är den anda, som under snart ett halvt århundrade har nedtyngt folken under outhärdliga rustningsbördor och som skapat ett förhållande folken emellan, vilande på misstänksamhet, på uppjagade nationalistiska känslor och chauvinism, en anda som utlöst sin fullmogna frukt i det nu pågående världskriget, som således visat att militarismen för raka vägen till det ohyggligaste barbari. Ur den synpunkten kan jag instämma i herr Lindhagens ord, att antimilitarismen, d. v. s. kampen mot denna militarismens anda, är mänsklighetens enda förhoppning. Icke någon av oss är väl blind för att nu över hela världen, icke minst bland de krigförande nationerna, folken vaknat till insikt om den avgrund, till vilken militarismens anda fört dem, och att man allt mer och mer kommer till klarhet om, att den pågående världskampen är just en kamp för att tillintetgöra militarismen. Militarismens anda är oförenlig med och står i oförsonlig motsättning till den demokratiska medborgarandan, och det är denna demokratiska medborgaranda som genom att bekämpa militarismen också skall kunna bana väg för att det nationella försvaret skall uppbäras av nationens och folkets förtroende och förtroende ända ned bland folkets breda lager. Om man vill övervinna den högst beklagliga motsättning, som för närvarande råder mellan det nationella försvarets målsmän och den allmänna folkandan, är således det viktigaste steget en fullständigt genomgående demokratisering av hela vårt försvarsväsende. Det bör ske en krigsmaktens demokratisering uppifrån och ned. Det har fäst min uppmärksamhet, att man på senaste tiden i vissa uttalanden från en del regementschefer velat i den s. k. antimilitaristiska propagandan finna en av orsakerna till den företeelse, som herr Wrangel pekade på, nämligen en viss tendens till avskedstagande i stor utsträckning inom officerskåren, och en arméfördelningschef, förutvarande krigsministern, bekla-

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

gar, att det möter stora svårigheter att rekrytera officerskårerna från den samhällsklass, som hittills huvudsakligen varit att påräkna för denna rekrytering, och man söker efter medel för att säkerställa officerskårens rekrytering just från denna samhällsklass. Jag undrar emellertid, om man icke här snuddar vid en synnerligt svag punkt i hela vår nationella försvarsorganisation. Det lider väl intet tvivel, att icke den försvarsnihilistiska agitationen är att anse som ett utslag av den klasskamp, vilken upprör den närvarande tiden, klasskampen förd in på det militära området. Det är beklagligt, att så skall ske, men å andra sidan får man icke blunda för, att vill man se det nuvarande klassamhället i en fullt renodlad typ, hava vi den i den militära hierarkien. Där ha vi överklassen, medelklassen och underklassen. Men det är så, att medan man vill hålla tillträdet till medelklassen öppet för den militära underklassen, är däremot övergången från den militära medelklassen till den militära överklassen stängd. Det kunde dock utan tvivel i mycket hög grad bidraga till att göra vårt nationella försvar uppburet av folkets, de breda folklagrens förtroende, om det i mycket stor utsträckning öppnades möjligheter för, att vi finge officerare utgångna just ur folkets breda lager, officerare, som fortfarande kände sin samhörighet med de djupa folklagren, som kände de tankar, de önskningar och åskådningar, som inom dessa folklager röra sig. Komma vi därhän, då är det ock säkert, att den försvarsfientliga propagandan skall förlora mark.

Således låt oss här skilja mellan försvarsfientlig propaganda och antimilitaristisk propaganda! Den senare, den som riktar sig mot militarismen, den militaristiska andan, den agitationen är berättigad och den kommer att växa och växa sig stark, till dess att vi kommit därhän, att icke ytterligare en sådan frukt av militarismen som det nuvarande världskriget skall kunna sättas.

Nu vet jag fullväl, och ingen skall inbilla sig att icke så är, att militarismen, den militaristiska andan, ingalunda är främmande även för andra områden av vårt samhällsliv. Den trives ganska väl inom socialt och ekonomiskt ledande samhällskretsar. Det är denna anda, som bör försvinna, men så länge denna anda fortlever, omhuldas och frodas inom de socialt ledande samhällsklasserna, liksom militarismen slår sina djupaste rötter i den politiska reaktionens jordmån, så länge kan det vara förenat med mycket stora betänkligheter att sätta vapen i händerna på dem, som kunna bruka och även komma att bruka dem icke endast mot försvarsfientlig utan även emot berättigad antimilitaristisk agitation.

Jag yrkar bifall till utskottets förslag.

Herr Dahl: Den senaste ärade talaren sökte förenkla föreliggande problem genom att mycket skarpt betona skillnaden mellan den antimilitaristiska propagandan och den försvarsfientliga propagandan. Jag skall nu verkligen icke söka följa den ärade talaren närmare på hans ganska vidlyftiga spekulationer i detta avseende, särskilt som det faller sig något svårt, då jag får bekänna, att jag icke fått klart för mig, hur den ärade talaren vill draga gränsen

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

mellan försvar och militarism i avseende på vårt nuvarande försvarsväsen. Emellertid vill jag inskränka mig till att påpeka, att den hemställan, som här från motionärerna göres, avser den *försvarsfientliga* agitationen, och under förutsättning, att jag åtminstone är ense med min ärade utskottskamrat herr Alexanderson däruti, att vårt nuvarande försvar icke är någon militaristisk inrättning i den mening, som herr Ström och herr Jacob Larsson förmena, skall jag be att med några ord få vända mig mot herr Alexanderson.

Då detta ärende företogs till behandling i lagutskottet, riktades från utskottets ordförande till ledamöterna en hemställan, om vi icke under nuvarande förhållanden skulle kunna enas om en så allmänt hållen och till sitt syfte så välbefogad hemställan som motionärernas ifrågavarande. Därtill svarades från liberalernas främste talman inom utskottet min nyssnämnde ärade vän: »Under nuvarande tid mindre än någonsin.» Det är alldeles ordagrant citerat; jag antecknade det genast. Under diskussionen i utskottet fick man genast klart för sig, att det vore fåvitskt att hoppas på något resultat. Med den personligt höga uppskattning jag hyser om min ärade vän — han vet, att jag ej betygar falskt, när jag säger det — var det med mycket intresse jag motsåg den närmare utformningen av de skäl, som han måste förväntas komma att giva. Jag fann dem närmast i den utskottets motivering, för vilken han bär ansvaret. Men jag må säga, att jag då fann mig ganska besviken. Jag tyckte, att det var osedvanligt tunt och vattenhaltigt för att komma från denna penna, som eljest brukar doppas så, att skriften blir ganska eftertrycklig. När jag hörde herr Alexanderson i dag och fick närmare besked, nödgas jag säga, att han aldrig gjort mig så nedstämd. Jag får uppriktigt säga, att jag icke väntat detta av herr Alexanderson. Han har bragt denna fråga alldeles ur sitt rätta läge och vänt den på ett sådant sätt, att om jag icke kände herr Alexanderson så väl, som jag gör, jag nästan vore frestad att betvivla hans goda avsikt, men det gör jag icke. Jag vill i stället mot honom vända det uttalande han riktat mot högern i denna kammare, att den »suspenderat sitt omdöme». Jag kan icke förstå, huru man, om man eljest är försvarsvän och icke som herr Ström helst står fri från varje försvar, kan vilja söka vindicera fram ett berättigande för försvarsoviljan. Jag förstår icke heller, hur man kan påstå, att högern olämpligt och oriktigt behandlat försvarsfrågan. Herr Alexanderson sade, att försvarsreformen »genomdrevs mot vänsterns vilja och blev landet påtvungen. Den växlades in på fel spår av högern». Detta allt skulle således vara ägnat att berättiga försvarsoviljan såsom sådan. Det är för mig alldeles ofattbart. Man kan ju hava olika meningar om anordningarna i fråga om övningstiden och den större eller mindre lämpligheten av artilleri av den ena eller andra typen och om båtar av en eller annan typ. Men man skall väl kunna vara ense därom, att det försvar, som vi ha, måste vara uppburet av försvarsvilja från alla landets medborgare. Om man försöker främja denna försvarsovilja, lägger man hyende under lasten, jag ber om ursäkt för uttrycket. Man spelar ett högt spel om fosterlandet.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Jag vill ytterligare säga, om jag går över till den rent formella ställning herr Alexanderson intager i denna fråga, att jag har svårt att följa honom även där. Herr Alexanderson vet fullt väl, att ett av de medel motionärerna här syfta till, fastän det icke direkt säges i deras kläm, är kriminalisering av vissa arter av påtryckning på de värnpliktige. Det gäller kriminalisering av sådan handling, att inför samlat krigsfolk eller vid tillfälle, då värnpliktige, som icke äro krigsmän, på grund av värnpliktslagen äro samlade, någon muntligen eller i utspridd skrift söker upphetsa till ovilja mot krigstjänsten eller uppväcka hat mot det militära befälet. Detta yrkande förelåg i fjol och bifölls då av denna kammare samt innefattas givetvis i motionärernas avsikt även detta år. Herr Alexanderson har varit med om att ganska kraftigt vitsorda behovet av lagstiftning mot uppmaning till ohörsamhet mot civil myndighet, och detta så sent som i ett betänkande, som i dag förelegat på kamrarnas bord. Anser då icke herr Alexanderson, att försök att förleda till ohörsamhet från värnpliktiges sida mot militärbefäl är en lika stor fara för fosterlandet som försök att förleda till ohörsamhet mot civil myndighet? Enligt min mening kan vid många tillfällen mycket större fara ligga i det förra. Jag kan icke finna annat, än att på denna punkt föreligger en brist på överensstämmelse.

Jag skall i denna sena timme icke längre uppehålla kammaren. Jag skall återkomma till vad jag tidigare antytt, att det för mig är ofattbart, huru den, som verkligen vill upprätthålla ett starkt försvar, kan ställa sig avvisande mot ett yrkande på att med alla medel söka upprätthålla disciplinen inom försvarsväsendet. Det fanns till för några dagar sedan en liberal krigsminister i det stora land, som plötsligt för många här ibland oss blivit ett föregångsland. Han riktade en mycket kraftig vädjan till sina landsmän, omedelbart innan han såg sig nödsakad att lämna sitt ämbete, på grund av det bristande sinne för disciplinen, som i så oroväckande grad hade utbrett sig inom det landets försvarsväsen, och han sammanfattade sitt omdöme angående företeelserna på detta område sålunda: ni begå synd mot Ryssland.

De, som ställa sig på herr Alexandersons ståndpunkt, begå — jag kan icke beteckna det lindrigare — synd mot Sverige.

Herr Hjärne: Herr greve och talman, mina herrar! När jag uppmärksamt lyssnade till den näst föregående talarens intressanta anförande med dess hårfina distinktioner mellan antimilitarism och försvarsfientlighet, kom jag liksom den föregående talaren att erinra mig förhållandena i Ryssland. Jag läste för ett par dagar sedan i en rysk tidning ett fullkomligt officiellt referat från ett sammanträde av delegerade för alla de ryska arméernas officerare och soldater till en kongress. Inför denna kongress uppträdde bland andra Rysslands nuvarande krigsminister. Han var då ännu justitieminister, när han talade; vi veta ju, att även Ryssland för närvarande försöker sig på med civila försvarsministrar. Denna justitieminister Kerenskij började sin bana med att, just som den näst

föregående talaren föreslog med avseende å vår krigsmakt, demokratisera hela den ryska armén. Han häntydde också inför denna församling av militärer på de förtjänster han hade inlagt därigenom. Det finnes mycket liten skillnad mellan officerare, underofficerare och soldater där; det är borttaget, att soldaterna hälsa på officerarna o. s. v. Han uppmanade dem nu två månader efteråt, att de skulle på ett klokt sätt begagna sig av denna demokratisering och han slutade med ett varmt och vältaligt anförande, vari han förklarade: »Jag skulle i denna stund önska, att jag hade dött för två månader sedan för att icke behöva uppleva den stund, som nu förestår» — han klandrade deras beteende vid fronten, förhållandet till officerarna o. s. v. Till slut ropade han till dem: »Vilja ni vara fria män eller vilja ni vara tygellösa slavar?»

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Denne man kan icke misstänkas för militarism eller någonting annat än den mest renhåriga demokrati, men inom vilken här som helst gäller det att upprätthålla en verklig disciplin. Nu hade denne man funnit, att disciplinen börjat vackla, och då hade han kommit till denna förtvivlan och till den slutsats beträffande armén, som jag här antytt.

Jag önskar för min del, att vi här i Sverige icke någonsin måtte få uppleva något sådant. Huru detta nu närmast skall förebyggas, därmed vill jag icke trötta kammaren. Jag är övertygad om, att det kan ske på åtskilliga vägar, men vad som står för mig alldeles klart är, att den verkliga antimilitaristiska och på samma gång försvarsfientliga agitationen, som riktar sig mot arméns disciplin, måste med alla statens maktmedel undertryckas, och just därför att det skrivelseförslag, som här framlagts, går ut på att finna de rätta utvägarna härför, vågar jag, herr greve och talman, tillstyrka reservanternas förslag.

Herr Alexanderson: Herr Wrangel yttrade bland annat, att han krävde, att åtminstone, om icke manskap, så dock officerare och underofficerare skulle få njuta det föreslagna skyddet för deras uniform, »samma skydd som nu ges åt polisen». Detta uttalande blottar ett missförstånd angående innebörden av polisens ställning å ena sidan och militärens å andra sidan i förevarande avseende. Det förhåller sig *icke så*, att polisrocken såsom sådan åtnjuter något strafflagsskydd, utan *så*, att 10 kap. strafflagen över huvud ger ett särskilt skydd åt dem, som äro i tjänsteutövning och bliva utsatta för våld eller förolämpning i och för sin tjänst. Så är förhållandet med polisen, likaså med officerare och underofficerare och likaså slutligen med civila tjänstinnehavare av ena eller andra slaget. Denna rätt, detta skydd finnes sålunda fullkomligt lika för militärer och civila. Här är icke fråga om att först bringa upp militären i jämnhöjd med det rättsskydd de civila myndigheterna åtnjuta, utan det är fråga om att ställa den i undantagsställning och giva den ett speciellt privilegium i detta avseende, som aldrig kan på svenska folkets känsla och försvarsvilja verka annat än ökad kallsinnighet.

Det är ju mycket naturligt, att för herr Wrangel, som icke är

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

jurist, kunnat uppkomma ett missförstånd i det nyssnämnda avseendet. Men jag får bekänna min häpnad, när jag hörde en liknande utläggning från min ärade vän på Kristianstadsbänken, vars utmärkta juridiska insikter jag så ofta haft tillfälle att inom utskottet beundra. Min häpnad, när jag hörde hans utläggning av gällande 10 kap. strafflagen, var verkligen mycket stor. Herr Dahl yttrade, att för de civila myndigheterna har man nu genom de allmänna strafflagsreglerna skydd, i det offentlig uppmaning till att begå brott eller trots mot laga myndighet, straffas enligt bestämmelserna i 10 kap. strafflagen; och att man nu blott begär att även militärerna skola få samma skydd. Men det hava de ju precis likaväl, de militära ämbets- och tjänstemännen, som de civila i kraft av denna allmänna strafflag, som icke bara skyddar civila utan *alla* myndigheter. Det är just denna likställighet vi begära att få bevarad. Men vad man från motsidan vill, är att få lägga till ett *särskilt* stadgande, som herr Dahl försiktigtvis endast citerade i dess minst riskabla del. Han citerade nämligen fjolårsmotionens yrkande, att den agitation, som går ut på att uppamma ovilja mot krigstjänsten eller uppväcka hat mot militärbefälet, skall bestraffas. Där gjorde han punkt. Men motionärernas yrkande, som denna kammares höger upptagit och försvarat i hela dess lydelse både i fjol och för två år sedan, slutar med ett mycket betänkligt kautschukartat uttryck: »eller eljest undergräva krigslydnaden». Till och med om man icke tillagt detta, är det dock som sagt något annat och mer än likställighet som man begär. Man begär icke blott att en förtäckt eller öppen uppmaning till trots mot militära laga myndigheter skall bestraffas, utan man yrkar en vidsträcktare kriminalisering. Det ligger redan i den del av det föreslagna stadgandet som herr Dahl nyss uppläste.

Herr Dahl alluderade på förhållandena i Ryssland, och denna tanke upptogs och utfördes närmare av den siste ärade talaren. Men mina herrar av högern, finnes det ett exempel, mera ägnat att blixtbelysa, vart det bär hän, om man bara tror sig kunna allt mer och mer begära stöd av skärpta strafflagar, skärpt hot mot folket, än just exemplen från Ryssland? Finns det ett mera utpräglat exempel, till vilka följder det bär, om man icke i tid låter den allmänna folkmeningen om de allmänna angelägenheterna göra sig gällande? Nu ha ju vi andra förhållanden Gudi lov än i det gamla absolutistiska Ryssland och behöva därför heller aldrig frukta, att det skall uppstå en sådan anarki, som herr Hjärne uppmålade farorna av.

Vad herr Dahl sade i fortsättningen tvingar mig att en smula beröra vad jag fann olämpligt att direkt taga fram vid mitt förra anförande, nämligen att det är uppenbart, att denna fråga sammanhänger med det allmänna politiska läget i vårt land. Herr Dahl nämnde först, att i utskottet hade vid detta ärendets behandling från vår sida sagts: »I år mindre än någonsin.» Han upptecknade yttrandet, sade han, men han fick icke någon närmare motivering. En närmare motivering gav jag dock verkligen i utskottet i den form, att jag sade: Mig undras, om icke med den stämning, som just

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

nu råder ute i Sveriges land, de ärade motionärerna själva egentligen önskade, att deras motion icke hade kommit fram. Den kan ej vara ägnad att svala av den ganska heta stämning, som för tillfället av ganska kända orsaker råder bland de breda lagren i Sverige. Jag har nu av debatten i dag hört, att i det fallet har man ingenting på den sidan förstått. Men det kan icke hindra, att jag fasthåller, att just nu mindre än någonsin tiden ägnar sig att företaga en lagstiftning, om vilken man med säkerhet vet, att den kommer att verka uppretande på en stämning, som redan förut är uppjagad tillräckligt, en stämning, om vilken det verkliga förhållandet är det, att arbetsledarna för ögonblicket utföra en gärning mer ansvarsfull och svår, än herrarna ana, för att försöka hålla den tillbaka. Långt ifrån att, såsom här framställts, det är några få som reta upp stämningen, förhåller det sig så, att det från ledningen företages ett svårt och modigt arbete i motsatt riktning.

Jag har icke påstått, att försvarsovilja får berättigande vare sig av den högerpolitik, som förts i landet under de gångna tre åren, eller av något annat. Jag har överhuvud icke avsett att resonera om den mer teoretiska och känslofrågan, huruvida en försvarsovilja är berättigad eller icke. Här resonera vi om ett *praktiskt* ärende, om huru man skall för framtiden motverka försvarsoviljan i vårt land. Det är om denna praktiska fråga jag yttrat mig. Jag har velat antyda så mycket, att herrarna skulle förstå halvkväden visa, om vår uppfattning att om den politiken fullföljes, som har följts i Sverige under de sista tre åren från regeringens och högerns sida, då lyckas vi aldrig göra kål på försvarsoviljan och antimilitarismen, ty den får av er alltjämt sig beredd den groningsmark, varur den kan härligen spira och blomstra. Det är för att om möjligt få högern att förstå, att *den* därvid begår en »synd» mot Sveriges försvarsväsen, som jag höll upp som en spegel vad som hänt i Sverige under de sista tre åren. Det är sannerligen icke meningen att på ett ansvarslöst sätt smickra försvarsoviljan, utan syftet är att försöka — med tämligen skarpa medel, det erkännes —, väcka herrarna till besinning av, vart det har lett och vart det kan leda, ifall icke politiken föres in i detta land på den fåra, att folket ser, att frågorna icke lösas i bestämdaste motsats mot deras egen mening utan med vederbörlig hänsyn tagen till, hur folket självt efter bästa förmåga och uppfattning föreställer sig, att de borde lösas.

Herr Dahl och efter honom herr Hjärne har sagt, att försvarsoviljan måste med *alla* medel bekämpas. Nej, mina herrar, icke med de medel, som äro fullkomligt odugliga och verka i rakt motsatt riktning mot vad man avser! Det är en dålig politik och man gör därför klokt att tänka efter, *vilka* medel som äro de verkningsfulla. De medlen skola vi uppsöka, de andra skola vi låta ligga.

Herr Larsson, Jacob: Herr talman! Då herr Hjärne apostroferade mig, överraskade han mig med att visa, att även han med sin klara hjärna är fången i en vulgär konservativ fördom, nämligen att demokrati skulle vara detsamma som oordning och brist

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

på disciplin. Tvärtom, herr Hjärne, det är min livliga övertygelse, att just demokrati är det starkaste värnet för rättsordning och disciplin. Det nämndes av en föregående talare, att just den yttersta vänstern bäst visar sig förstå, uppskatta och värdesätta disciplinens vikt och betydelse. Ja, det är rätt. Och det är min övertygelse också, att man skall bygga disciplinen på förtroende nerifrån och icke på makt ovanifrån.

Herr Gezelius: Den siste ärade talaren fäste uppmärksamheten på skillnaden mellan begreppen försvarsfientlighet och antimilitarism i egentlig mening. I mitt första anförande använde jag uttrycket antimilitarism i stället för försvarsfientlighet av det naturliga skälet, att den verksamhet, det här är fråga om att motarbeta, med synnerlig förkärlek ger sig namn och sken av antimilitarism. Men den första ärade talare, som här försvarade och anslöt sig till utskottets hemställan har med synnerlig skicklighet fört in debatten på frågor och ämnen som — jag skall lämna därhän med vad rätt — enligt hans mening och uppfattning rätteligen kunna karakteriseras som utslag av militarism. Syftet är ögonskenligt. Jag åhörde med stigande förvåning herr Alexandersons första anförande, och det dröjde, innan jag insåg det logiska sambandet mellan vart han ville komma och den redogörelse han upprullade av vår försvarsfrågas historia m. m. såsom yttringar av den syn på försvarsfrågan han ville lägga högern till last. Men syftet blev för mig till sist klart. Tonen, som han anlade, har följts mycket samvetsgrant och skickligt av hans meningsfränder i debatten. I viljen, mina herrar, att när denna debatt är slut, behållningen skall bliva den, att högern, de reservanter, till vilka jag anslutit mig, och motionärerna i frågan syfta på att komma till livs den antimilitaristiska agitationen, icke den försvarsfientliga, att vi vilja trygga militärväsendets utväxter. Nej, mina herrar, jag har begärt ordet för att högt säga ifrån, att den trafiken icke får lyckas. Det är icke dit motionärerna syfta och den anslutning vi reservanter lämnat dem. Motionerna syfta icke på att trygga militarismen eller militärväsendets oarter. Vi avse att komma till livs den verksamhet, som syftar åt det nationella försvaret quand même. Jag erkänner, att frågan är svår att genomföra, därför att gränsen i levande livet mellan försvarsfientlighet och antimilitarism i konkreta fall lätt blir svår att draga. Men syftet och vad vi med en utredning vilja vinna det är att komma den rörelse, den verksamhet till livs, som vill träffa den nationella försvarsvänligheten, som med rätta kallar sig, då den talar öppet, försvarsfientlighet, icke antimilitarism i den inskränkta mening herr Jacob Larsson talade om.

Det är naturligt, att jag ber att få säga dessa ord, ty i mitt första anförande sökte jag, så vitt möjligt var, låta detta vara detta och hålla vad som kunde skilja oss åt främmande för behandlingen av denna utomordentligt betydelsefulla fråga. Jag trodde mig ha en resonnans för den uppfattningen i utskottets utlåtande, och därför gjorde utskottets talemans inlägg på mig ett hart när förbluffande intryck. Men sedan jag förstått, vart han syftade, och hört, huru väl han berett

den försvarsposition han intagit, förvånar han mig icke längre. Vi vilja söka så långt som möjligt få bort militärväsendets oarter, lika väl som ni, mina herrar. Det finnes icke något fog för att beskylla oss för att vi i detta avseende skulle sakna god vilja. Ni har i lika hög och kanske ännu högre grad än vi ansvar för om det finnes oarter som kunna avhjälpas, men ni har icke rätt att ställa eder utan ansvar och kräva erkännande för att i ären de verkliga försvarsvännerna i vårt land.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Herr Karlsson, K. G.: Den siste ärade talaren slutade sitt anförande med att till vänstern rikta dessa ord: ni har icke rätt att utmåla eder såsom de verkliga försvarsvännerna i detta land. Det förefaller mig verkligen vara ganska egendomligt, att han ansåg sig hava någon, jag skulle nästan vilja säga anledning att rikta denna anmaning till oss. Är det icke alldeles bestämt så, att man på högersidan i alla tider velat utmåla sig själv såsom de enda, som hade något intresse för landets försvar? Det må väl då vara oss förunnat att vid en överläggning sådan som denna framhålla, att även vi hysa intresse för landets försvar.

När den föregående talaren yttrade, att han nu förstått, vad den man som förde utskottets talan syftade på, och angav detta vara, att den talaren, d. v. s. herr Alexanderson, skulle velat sprida ett oriktigt sken över vad som här föreligger, skall jag för min ringa del be att få inlägga min protest mot ett sådant påstående. Det förefaller mig verkligen, att en man med den siste ärade talarens intelligens borde kunna fatta, vad det här är fråga om. Det är icke någon beskyllning mot högern, att den icke vill gagna försvaret, och ännu mindre är det en beskyllning mot högern, att den medvetet vill skada försvaret. Men ett påstående, som jag för min del anser kunna framställas med fullt fog, är, att högern på grund av oförstånd, på grund av bristande uppfattning av det läge, vari vi för närvarande leva, föreslår sådana åtgärder, som snarare skulle komma att skada än gagna försvaret. Det är det, som här sagts och som var och en av kammarens ledamöter bör kunna förstå.

Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Friherre Fleming: Jag skall fatta mig mycket kort. Jag skall icke ingå på det tal om höger eller vänster, som förts här många gånger, utan endast taga fasta på de ord, varmed herr Alexanderson slutade sitt anförande, då han sade, att det icke kunde bliva fråga om att med alla medel bekämpa den försvarsfientliga agitationen. Han sade, om jag icke missförstod honom, att man med kallt huvud skall tänka på, vilka medel man bör använda för att bekämpa den antimilitaristiska propagandan. Jag ber att få taga fasta på detta och hoppas, att dessa ord komma att visa sina verkningar i praktik och handling.

Herr Hellberg: Herr talman! När jag suttit här och

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

lyssnat till den snart tre timmar långa debatt, som förts i denna fråga, har jag fått ett mycket starkt och — jag vet inte, hur jag skall uttrycka mig — nästan hemskt intryck av den klyvning, som råder oss emellan. Det är som en vid klyfta mellan oss. Det, som säges på den ena sidan, förstås inte alls på den andra, det mötes med hånleenden och axelryckningar. Om motsättningen är sådan här mellan vänster och höger, hurudan skall den då vara mellan den majoritet, som sitter här i kammaren, och de breda lagren av folket?

Jag har med mycket intresse lyssnat till åtskilliga av mina ärade motståndares anföranden och därvid känt någonting, som jag nästan skulle vilja kalla för medlidande med dem. Ja, jag hör, att det skrattas bakom mig, men det är det ungefärliga uttrycket för den känsla jag hade, när jag hörde exempelvis — för att taga ett enda fall — hur herr Wrangel talade om, att den fara, som för närvarande hotar oss från den antimilitaristiska agitationen, kanske är den största vi någonsin befunnit oss uti, och när man på samma gång menar sig kunna bota denna fara genom ändring i några strafflagsparagrafer — ty det är ju dit reservanterna till sist syfta. Vilken missproportion mellan den fara han utmålade och de medel man vill använda för att avvärja den! Jag kände också, huru litet den ärade talaren och hans meningsfränder förstå, vari den fara de tala om har sin verkliga grund. Han ansåg att när här talats politik, så hör det inte alls hit — han trodde sig med en enda gest kunna stryka bort herr Alexandersons långa anförande i den del det rörde politiken. Men, mina ärade herrar av majoriteten, kunna ni verkligen sitta och inbilla eder, att denna fråga får tagas så lättvindligt? Inse ni verkligen inte, att den framför allt är en politisk fråga? Är det möjligt, att ni hysa denna uppfattning? Jag vill inte tala mig varm, men jag blev så förvånad över denna uppfattning, att jag måste be om ursäkt, om jag blir litet het. Jag skall använda så grova och enkla uttryck som möjligt för att försöka klargöra min syn på saken. Förstå inte herrarna, att från de breda lagren i vårt land försvarsväsendet ter sig framför allt annat såsom en speciell högerangelägenhet, såsom en ren högerinstitution? De veta, att officerskåren är den kompaktaste höger — på några få enstaka undantag när, som endast bestyrka regeln. Officerskåren är den kompaktaste höger vi äga och den som t. ex. tar del av officerares anföranden på mötesplatserna, möter i dem meningar, som jag trotsar, att någon företräder i denna kammare. När det förhåller sig så, är det då verkligen eder mening, att denna fråga icke skulle vara en politisk fråga? Jag skulle nästan önska, att herrarna finge sin vilja fram i den fråga, som nu föreligger, att först en skrivelse för utredning om vad som skall göras och sedan ett förslag om skärpta lagparagrafer bleve antagna — detta är nu omöjligt, därför att andra kammaren aldrig i livet går med, och därmed är ju hela denna debatt förgäves. Men antag, att högern skulle få sin vilja fram, är det då möjligt att tro, att med en sådan lag det skulle åstad-

kommas någon som helst märkbar förändring? Tror man det, så är det sannerligen mera tro här än någonsin i Israel.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Nej, mina herrar, det går nog inte på det sättet. I själva verket ha vi här att göra med en av dessa utpräglade motsatser, som brottas i närvarande tid inom samhället och mellan vilka striden måste föras till slut. Det är ytterst samma motsatser, kan man säga, som nu brottas där ute i världen, även mellan dem som i andra stora frågor kommer världskriget att bli avgörande. Ty i kriget har den gamla ordningen, den militära samhällsordningen, slagit ut i full blom. Det är den fullständiga världsförödelse, och om icke genom den framkallas en fullständig reaktion, som i staternas både yttre och inre förhållanden skapar en ny ordning, ja då kan man enligt min uppfattning åtminstone för den närmaste framtiden låta hoppet fara. Men om, såsom all sannolikhet talar för, ur denna världsbrand kommer att framgå en ny tingens ordning, då kommer nog också att anvisas en väg till lösning av denna fråga, som man sannerligen förgäves bryr sina hjärnor med att lösa, om man tror, att det går genom några nya strafflagsparagrafer.

Herr Söderberg: Även jag har suttit här och åhört debatten och därvid fått det intrycket, att ingen fråga är så ägnad att ställa oss i harnesk mot varandra i denna kammare som just diskussion rörande denna angelägenhet. Sådan som ställningen nu är inom landet, tänker jag mig, att det kanhända skulle verka gott, om första kammarens majoritet icke ville begagna sig av den makt den har att genom en omröstning ådagalägga, vad den vill ha fram i denna fråga. Jag tror, att detta skulle göra ett visst intryck ute i landet. Å andra sidan är det väl ingen, som svävar i tvivelsmål om vilket intryck det skulle göra, om första kammaren besluter så, som reservanterna föreslagit. Jag undrar, om det icke vore lämpligt att taga under övervägande, huruvida man icke kunde underlåta att driva det så långt som till en votering och låta första kammarens svar bli detta, att den med hänsyn till nu rådande förhållanden icke vill uttala sin mening så bestämt och starkt, som den skulle framstå genom ett beslut i reservationens riktning.

Det är denna vördsamma hemställan jag för min del känt mig föranlåten att göra.

Herr Trygger: Herr greve och talman! Jag hade verkligen icke tänkt att uppträda i denna fråga, ty den mening, jag hyser, har enligt min åsikt blivit så fullständigt och väl utvecklad och försvarad, att jag icke ansåg mig behöva uppträda. Men det är ett yttrande av den siste ärade talaren, som uppkallat mig. Han sade, att det på grund av den stämning, som enligt hans mening finnes i landet, skulle verka gott, om första kammaren icke genom en omröstning beslöte i överensstämmelse med vad reservanterna föreslagit, d. v. s. bifall till ifrågavarande skrivelse. Jag får verkligen säga, att jag nu börjar förstå hela detta tal om att vi icke förstå varandra. Herrarna på vänstersidan och den siste ärade talaren i

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

synnerhet måtte ha en bra underlig uppfattning om oss, när han kan komma fram med ett sådant förslag. Om vi ha den övertygelsen, att en dylik skrivelse i någon mån skulle bidraga till att utreda, huru man skulle kunna motverka denna antimilitaristiska eller rättare sagt denna försvarsfientliga agitation och upprätthålla disciplinen inom armén och flottan, huru kan han då tänka sig, att vi på grund av någon oro i landet av det ena eller andra slaget skulle tveka att rösta i överensstämmelse med denna vår åsikt? Om vi gjorde det, vore vi sannerligen icke värda att stanna i denna kammare. Ett sådant uttalande är mot majoriteten i denna kammare en förolämpning av allra grövsta slag. Jag vet mycket väl, att den ärade talaren icke ville förolämpa. Men det visar en märkvärdig oförmåga att bedöma oss, när man kan komma fram med ett sådant förslag. I denna fråga liksom i alla andra frågor, oberoende av de meningar, som kunna finnas i övrigt inom denna kamroende av de meningar, som kunna finnas i övrigt inom denna kammare, inom andra kammaren eller ute i landet, så röstar jag, herr greve och talman, för min del, så länge jag har mitt mandat, i enlighet med vad jag anser för landet mest gagneligt.

Herr talman! Jag anser mig icke kunna taga på mitt ansvar att icke på allt sätt söka bidraga till att denna försvarsfientliga agitation stävjas, och då jag anser det vara möjligt, att en utredning av frågan kan giva ett gott resultat, röstar jag för en sådan och ber således att få yrka bifall till reservationen.

Herr Klefbeck: Ja, herr talman, jag har i det längsta dragit mig för att begära ordet men jag måste väl, då jag tillhör utskottet och egentligen ingenting sagts från vårt håll i denna fråga.

Jag får säga, att det mot oss, som förfäkta utskottets ståndpunkt, riktats så skarpa anmärkningar, att vi rent av äro nödsakade att åtminstone protestera. När I verkligen förmån säga till oss, att vi, som gå med på utskottets hemställan, begå en synd mot fosterlandet, när I sägen, att vi vilja ställa folket i valet mellan att bliva fria män eller trälar, när I sägen, att vi vilja verka därhän, att militären i farans stund skall svika sin heligaste uppgift, när I sägen, att de utvägar, som kunna råda bot på eländet, från vårt håll mötas med de obotfärdigas förhinder, när I sägen, att vi undergräva disciplinen, som är själva fosterlandets och försvarets livsnerv o. s. v., anser jag det vara rätt att gent emot detta inlägga såväl min egen som, jag tror mig kunna säga det, utskottets majoritets protest. Detta är visserligen sagt förut — det säger min granne här, och det vet jag — men då tillvitelserna upprepats, må det också vara tillåtet att upprepa protesterna, allra helst som ingen från vår sida uppträtt i denna fråga.

Det, som i denna fråga enligt min mening är av grundväsentlig betydelse, är, att man ser till, vad som är orsaken till att denna propaganda någonsin kunnat bedrivas med någon utsikt till framgång. Då svarar en av militärerna här, att frågan om försvarsovilja och försvarsolust icke hör hit. Man kan vara så blind för

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

själva frågans kärna, att man yttrar sig så om det, som, så vitt jag förstår, är själva grunden, från vilken hela frågan måste bedömas. Finnes icke försvarsovilja, vinner den antimilitaristiska propagandan intet gehör. Är hela folket uppfyllt av försvarslust, är det fåfängt att söka narra detsamma in på vägar, som man här genom skärpta strafflagsparagrafer vill hindra det från att beträda. Det är försvarsoviljan, som man i första rummet bör söka komma till rätta med. Då vill jag till min glädje erkänna, att ett par röster höjts även från högersidan, som peka på själva den farliga punkten, nämligen de missförhållanden, som verkligen råda inom det nuvarande försvaret. Herr Aaby Ericsson har talat om missgrepp, svåra fel och misstag, som begåtts, och nödvändigheten av att urskilja rötägg ur underbefälskåren o. s. v., och herr Gezelius sade: oarter och utväxter i försvarsväsendet vilja vi icke försvara. Jag erkänner med villighet, att från ett par ropande röster dessa påpekanden gjorts, men från den stora skaran har detta icke på något sätt, såvitt jag förstår, vunnit uttryck. Där har man icke något annat att komma med än nya strafflagsparagrafer.

Det är utomordentligt viktigt att se till, varuti denna försvarsovilja bottnar. Jag kan icke hjälpa, att jag måste säga det, även om herrarne säga, att jag gör mig skyldig till vad som alltid kommer fram så fort man vågar beröra militära förhållanden, nämligen ovett och obefogat klander mot militären, officerare och underofficerare. Ty vi måste se sanningen i ögonen sådan den verkligen är, även om jag erkänner, att det är bättre än det varit. Att det finnes många hyggliga och präktiga offierare, och att tillståndet varit fruktansvärt mycket värre förr, det erkänner jag. Men jag påstår på grund av den erfarenhet jag äger, att det finnes tillräckligt mycket kvar av den fräna militäranda, som gjort krigstjänsten i allra högsta grad osmaklig för vårt svenska folk med den läggning det har. Och det beror icke på någon mjäkighet eller därpå, att vi äro rädda för kroppsliga ansträngningar. Den, som tror det, han är och blir okunnig om svenska folkets läggning. Men vi svenskar hava en stark känsla av vårt personliga värde, och om detta, såsom det förefaller oss, systematiskt förtrampas, då reser sig det bästa inom oss mot detta förtryck. Om högern, om officerarna ville se denna sak i ögonen och gripa in med allvar däremot, lära befälet av högre och lägre grad att iakttaga ett annat uppförande mot sina underlydande, ett uppförande utan fjäsk, men ett uppförande, som tager sikte på dem såsom människor, skulle oändligt mycket vinnas i den riktning, varåt detta förslag säger sig syfta.

Jag skulle kunna anföra mångtaliga exempel på, huru militärernas sätt att gå tillväga kan verka. Om jag får tala om mig själv, så gick jag till min beväringsexercis som en brinnade patentpatriot. Jag läste icke en enda antimilitaristisk skrift, jag vet icke, om det då fanns en sådan här agitation en gång. Men såväl jag som de flesta av mina kamrater gingo från beväringsövningarna såsom fullständiga antimilitarister. Det är sedan vad mig beträffar ett livs bittra erfarenhet och en något vidgad blick för vårt lands ställning, som gjort

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

mig till den jag nu är. Jag har träffat mångtaliga unga män, som på samma sätt undergått precis samma förvandling, och då man frågat dem efter orsaken, är den enahanda. Det är deras människovärde, som systematiskt förtrampats dag ut och dag in. Jag kan icke neka mig att anföra ett ganska belysande exempel på huru den militära uppfostran verkar även i riktiga småsaker. Det finnes en högt uppsatt militär inom riksdagen, som bland riksdagskamrater och i övrigt i livet är den mest artiga och humana och varmhjärtade människa man någonsin kan tänka sig, och som har ett varmt hjärta även för fattiga och lidande. Men då en ordonnans kommer in här, kallas han fram med den mest fräna kommandoton. Denne man menade icke det ringaste med denna ton, därom är jag övertygad utan var villig att se ordonnansen såsom medborgare och medmänniska precis som någon annan av oss civila. Men denna militära anda har fört in dem i sådana vanor, att de knappast kunna vara såsom människor mot sina underlydande, även om de innerst i hjärtat äro det.

Vilja ni på allvar taga i tu med detta och få till stånd ett annat uppförande och handlingssätt emot de värnpliktige, så skall marken för denna agitation helt säkert icke bli så fruktbärande, som den hittills varit.

Nå, då svarar man naturligtvis — och här har talats i höga toner om det —: ja, men därigenom undergräves ju disciplinen. Detta förefaller mig vara ett utomordentligt dåraktigt tal. Den som inbillar sig, att disciplinen väsentligen uppehålles genom straffhot, lagparagrafer och tvång, den människan förefaller mig åtminstone vara fullkomligt okunnig i allt vad psykologi heter. Varför ha våra lärare vid läroverken och folkskolorna respekt och lydnad i de allra flesta fall? De straffa, hota och slå icke, men veta att handhava sina disciplar på sådant sätt, att de finna lydnad, och aktning samtidigt. Varför hava vi präster t. ex., som årligen hava att göra med hundratals ungdomar — varför hava vi respekt från deras sida trots allt vad kyrkan syndat och brutit? Jag tror helt enkelt därför, att vi haft någon aning om vad det vill säga att handhava ungdom så, att den kan se upp till oss, hava aktning för oss och respekt för oss. Ville man vinna disciplin på det sättet, skulle den bli av långt bättre och värdefullare art än den, som tvingas fram genom hot och straff och allt sådant.

Det har också talats så mycket om, att detta skulle vidga klyftan mellan de olika klasserna. Jag medger, att detta även kan äga rum. Det har sig nämligen ganska svårt för en hel del värnpliktiga som utgått från arbetarhem, att förlika sig med värnpliktstjänsten, då de t. ex. övas till anfall mot civila. Detta skedde under de dagar, som föregingo den fruktade 1 maj. Då de skola inrikta sina övningar på att kanske angripa far och mor och bröder, så berör detta det allra heligaste i deras inre.

Ja, herr talman, jag har blott velat ge uttryck åt dessa mina känslor. Jag håller före att jag, utan att behöva taga över mig någon av dessa stränga domar, som fällas mot dem, som gått med ut-

skottets majoritet, med gott hjärta och frimodigt samvete kan yrka bifall till utskottets hemställan.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

Herr Magnusson, Gerhard: Det var med anledning av herr Tryggers anförande, jag begärde ordet. Han sade sig önska, att den utredning som i detta fall skulle bli av, borde på allt sätt söka åstadkomma rättelse i förhållandena, d. v. s. söka på allt sätt komma åt missförhållandena. Det hade han för sin del ingenting emot. Det var endast de olika sätten, frågan gällde, på vilka man kan komma dessa missförhållanden in på livet. Jag ber då att få lämna ett litet utdrag ur en berättelse, som jag för en del år sedan avgav, då jag i egenskap av utsedd undersökare i Värmland för emigrationsutredningens räkning hade att avgiva omdöme och utlåtande om orsakerna till utvandringen och således också fick tillfälle att röra vid de förhållanden, som särskilt hava avseende på värnplikten och som tyckas hava anknytning till ämnet för i dag.

Jag vill för min del endast säga, att det medel man har för att mota den antimilitaristiska agitationen ligger icke endast på lagparagrafernas område utan ligger nog helt säkert betydligt närmare oss än kanske mången vill tro. Det ligger inom armén själv, och jag ville blott, eftersom tiden är långt framskriden, försöka få fram något därav ur vad jag då anförde i min officiella berättelse om saken.

Jag börjar med att meddela, huru gamla odalmän i Värmland inom det härad, där jag var, hade en naturlig och stadgad, för mig till en början oförklarlig, men i alla fall fullt påtaglig »skräck för Trossnäs», som det då hette, och huru de i egendomligt hög grad voro antimilitarister och försvarsnihilister, och jag fortsätter min skildring av detta med följande ord: »Man kan väl förklara denna skräck. Från dessa bygder komma unga män, som äro mer än andra vana vid friheten. De leva ett liv utan allt tvång, arbeta i jorden utan någon egentlig intensitet, gå och komma när de vilja, ty de ha i allmänhet så liten gård att de själva äro enda drängen, begiva sig ut i skog och mark för att jaga villebråd när det dem lyster och fördjupa sin skäl och sin håg i dessa bygder, där naturen överflödar på allt, som ger vackra och mäktiga intryck. När en sådan vildmarkens frie son kommer ned från skogarna och bergen till ett övningsläger för att fullgöra sin värnplikt, så behöver han lärare, som förstå honom, som taga hänsyn till den miljö han levat i, som bemärka att han kan skjuta en fågel i flykten och att det sålunda icke betyder så mycket om hans intagna skjutställning är något skev, som ha överseende med hans fumliga gester och grova yta, men i stället söka se in i hans varma, trogna och tacksamma svenska hjärta. Får han icke en sådan lärare utan kanske alldeles motsatsen, då finner han sig icke tillfreds, då blir han grym mot dem, som skola befalla över honom, och han förmenar sig vara för god att behandlas som en stackare. Det svåraste för honom är att han icke får behålla friheten, men då denna därtill inskränkes på ett sätt, som för hans sinne är alldeles ofattbart, så blir det än värre. Då han förlorar friheten att släcka sin törst fast källan

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

porlar bredvid hans fötter där han marscherar förbi törstig och varm, då han förbjudes de allra enklaste och oskyldigaste ting endast därför *att* »det är förbjudet», då de utfärdade förbuden för honom synas rikta sig uteslutande på att visa *att* han måste lyda, icke *varför* han bör göra det, så kommer han lätt på den tanken att man mycket väl kunde och borde ge honom mera frihet till nytta både för honom själv och den tjänst han fullgör, men att man icke vill det av ren kitslighet. Det är då han reser sig däremot och det är då hans sinne för disciplin rubbas. På lägret får han kanske höra ett ord om antimilitarism, och som han aldrig där uppe i skogsbygden fått begrepp om ordet fosterland så är han lätt att få med bland dem, som tro sig kunna skapa om världen så snart de lärt sig ordentligt hata militarismen. Han har aldrig hört ett frisinnat föredrag, aldrig varit med på något möte eller deltagit i någon organisation, men genom sin motvilja för den enligt hans mening i många fall alltför fordrande och omotiverade disciplinen har han blivit mottaglig för den ytliga antimilitaristiska agitationen, och så kallar han sig en vacker dag ungsocialist utan att egentligen veta någonting om vad socialism är. För den som anser att Sverige bör hava ett efter sin bärförmåga avpassat försvar att lita till i farans stund är det mer än sorgligt att behöva bevittna, huru just ett olämpligt befäl, ett rådande system äro de största hindren för upprätthållande av ett sådant försvar.»

Jag har velat citera detta såsom ett bevis för att man utan att vara försvarsnihilist eller antimilitarist kan med fulla och goda skäl få fram sådana synpunkter ur dessa förhållanden, som tyda på, att botemedlet mot det som man här vill bota icke alls är att söka bland lagparagrafer utan ligger betydligt djupare, ligger inom vår egen armé. Det är således där det bör rättas om man på allvar vill komma det onda intill roten.

Herr Alexanderson: Herr talman! Blott ett par ord i anledning av herr Tryggers lilla inlägg här nyss i debatten.

Liksom på förmiddagen under den stora dechargedebatten den ärade högerledarens inlägg utgjordes av en kortare polemik, huvudsakligen riktad mot herr Ström, som ensam i kammaren representerar sitt parti, utgjorde hans inlägg här i kväll ett inlägg något på sidan om saken. Det var en polemik, som egentligen riktade sig mot herr Söderberg i anledning av en propos, som herr Söderberg framlade. Men i anledning av det svaret vill jag ändå tillåta mig att kasta mig emellan och med ett par ord i min tur svara därpå.

Herr Trygger gjorde gällande att herr Söderberg kastade honom och hans meningsfränder en förolämpning i ansiktet, då man insinuerade den möjligheten, att de skulle kunna rösta på annat sätt än övertygelsen bjöd dem i detta ämne. Vad herr Söderberg framhöll var ju, att då kammaren av debatten måst finna vilken olycklig verkan det komme att få, om kammaren följde sina utskottsreservanter i denna fråga, funne han tillfället ägna sig för en hemställan, huruvida icke kammaren ansåge, att i en tid som kräver enighet och bekämpande

av splitens låga det kunde föreligga anledning för kammaren att icke företaga en handling, vilken — låt vara att den efter kammarens egen mening icke borde missförstås — dock tydligen skulle väcka ond blod runt om i landet. Herr Trygger ansåg det som en förolämpning att man framkastade en sådan propos. Men jag vill erinra om, att hans parti under hans egen ledning och på hans egen uppmaning vid flera — jag erkänner dock sällsynta — tillfällen ansett sig handla i den bästa fosterländska anda genom att handla just på det sättet. Jag erinrar om en dag för tre år sedan då återigen den gamla frågan om Åkarpslagen var före, som man här så ofta stött och blött. Då hade man från högersidan ånyo förklarat, att fosterländska hänsyn gjorde, att man absolut icke kunde gå med på det kompromissförslag, vilket burits fram i en motion samma år eller sommaren 1914. Utskottets högermän hade också i enlighet därmed avgivit sitt förslag till kammaren. Men då frågan förekom här, uppträdde första kammarens ledare, herr Trygger och förklarade — efter min mening på ett utomordentligt riktigt sätt — att han och hans meningsfränder visserligen bibehöllo sin övertygelse om att denna Åkarpslag bort kvarstå i det skick, den hade, men att å andra sidan kunde man ju icke var blind för det faktum, att dess tillvaro i landet vållade mycken ovilja under en tid som krävde enighet; och med hänsyn därtill ansåge man sig böra lägga på fosterlandets altare denna sin övertygelse i en speciell fråga.

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

På alldeles samma sätt och med samma motiv förefaller det mig, att första kammarens högerledare skulle vara i tillfälle att i dag göra en alldeles liknande uppmaning till sitt parti, långtifrån att behöva upptaga en hemställan därom såsom nyss gjordes.

Herr Trygger: Jag beklagar, att när debatten räckt så länge, jag skall behöva upptaga tiden med att svara på vad herr Alexanderson yttrade. Men det synes mig lämpligt.

Då herr Alexanderson gjorde anmärkning mot mitt påstående, att en föregående talares anmaning till majoriteten måste anses som en förolämpning, har han icke klart sett olikheten mellan de båda fall, som han talade om. I det föregående fallet var det fråga om att genom vårt beslut åstadkomma ett positivt resultat. Här kan det ju icke vara fråga därom. Det är ju givet, att det icke blir någon skrivelse i denna fråga, då andra kammaren redan fattat beslut i motsatt riktning. Men varför skulle vi icke här genom ett beslut för vår del uttala den åsikt, som vi hysa? Således äro de fullkomligt olika, detta fall och det föregående.

Vad särskilt Åkarpslagen beträffar, och att jag ansåg lämpligt att under dåvarande förhållanden medverka till en lagändring, som jag förut satt mig emot, så var det något, som jag kan göra icke blott i nämnda utan även i andra fall då jag anser, att det länder landet till någon nytta. Men att man uppmanar oss att icke uttala vår mening, då resultatet redan är på förhand bestämt, sålunda ger oss en uppmaning att visa den fegheten att vi icke skulle stå för vår åsikt, det är något, som måste kunna fattas och

Om åtgärder mot den försvarsfientliga agitationen. (Forts.)

betraktas såsom en förolämpning. Den talare, som framställde förslaget, fattade det dock icke så, och därför har jag icke mot honom personligen riktat något allvarligare klander för att han kom fram med ett så oförståndigt förslag.

Sedan överläggningen ansetts härmed slutad, gjorde herr talmannen jämlikt därunder förekomna yrkanden propositioner, först på bifall till vad utskottet i det under behandling varande utlåtandet hemställt samt vidare på antagande av det förslag, som innefattades i den av herr Petersson i Lidingö villastad m. fl. vid utlåtandet avgivna reservationen; och förklarade herr talmannen sig anse den senare propositionen vara med övervägande ja besvarad.

Votering begärdes, i anledning varav uppsattes, justerades och anslogs en så lydande omröstningsproposition:

Den, som antager det förslag, som innefattas i den av herr Petersson i Lidingö villastad m. fl. vid lagutskottets utlåtande nr 53 avgivna reservation, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, bifalles utskottets hemställan.

Omröstningen företogs, och vid dess slut befunnos rösterna hava utfallit sålunda:

Ja — 67;
Nej — 47.

Förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring m. m.

Föredrogs ånyo lagutskottets utlåtande nr 54, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring m. m. ävensom sju i ämnet väckta motioner.

Genom en den 16 april 1917 dagtecknad proposition, nr 254, vilken hänvisats till lagutskottet, hade Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda, i statsrådet och lagrådet hållna protokoll, föreslagit riksdagen att antaga i propositionen intaget förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring m. m.

I samband med denna proposition hade utskottet till behandling förehaft följande i ämnet väckta och till utskottet hänvisade motioner, nämligen

inom första kammaren:

nr 47, av herr *von Koch*, och
nr 151, av herr *Wrangel*, samt

Förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring m. m. (Forts.)

inom andra kammaren:

nr 182, av herr *Pettersson* i Södertälje,

nr 417, av herr *Gustafsson* i Örebro,

nr 434, av herrar *Hage, Bäcklund, Höglund* i Strömstad och *Hansson* i Gårda,

nr 455, av herr *Bolander*, samt

nr 457, av herr *Persson* i Norrköping.

Utskottet hade i nu föredragna utlåtande på angivna grunder hemställt,

1:o) att riksdagen måtte, med tillkännagivande att Kungl. Maj:ts förevarande proposition icke kunnat i oförändrat skick av riksdagen godkännas, i anledning av sagda proposition och i ämnet väckta motioner, för sin del antaga lag med vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring m. m. av den lydelse, som framgick av utlåtandet;

2:o) att de i ämnet väckta motionerna, i den mån de icke kunde anses besvarade genom vad utskottet under moment 1:o) hemställt, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

På framställning av herr talmannen beslöts, *att* föreliggande utlåtande skulle företagas till avgörande punktvis, *att* vid behandlingen av punkten 1 först skulle föredragas utskottets lagförslag, där så erfordrades paragrafvis, med rubrik sist och därefter utskottets hemställan, *att* vid behandlingen av den först föredragna paragrafen i lagförslaget diskussionen finge omfatta utlåtandet i dess helhet, *att* lagtext ej skulle behöva uppläsas i vidare mån, än sådant av någon kammarens ledamot begärdes, *att* för den händelse lagförslaget komme att i en eller annan del till utskottet återremitteras, utskottet lämnades öppen rätt att vid ärendets förnyade behandling i avseende å de delar, som blivit med eller utan ändring godkända, föreslå sådana jämkningar, som av ifrågasatta ändringar i återförvisade delar kunde föranledas, samt *att* i avseende å nummerbeteckning i paragrafer utskottet skulle äga vidtaga sådana ändringar, som påkallades av kamrarnas beslut.

Punkten 1.

Utskottets lagförslag.

1 §.

Denna paragraf lydde sålunda:

(*i Kungl. Maj:ts förslag:*)	(*i utskottets förslag:*)
Denna lag äger tillämpning i stad, vars mantalsskrivna folkmängd vid 1916 års ingång översteg *15,000.*	Denna lag äger tillämpning i stad, *köping och municipalsamhälle*, vars mantalsskrivna folkmängd vid 1916 års ingång översteg *5,000.*

Förslag till lag med vissa besämmelser mot oskälig hyresstegring m. m.
(Forts.)

(i Kungl. Maj:ts förslag:)

Konungen äger ock förordna, att lagen skall tillämpas i annan stad, *i* köping eller municipalsamhälle, så ock eljest i kommun eller del av kommun, varest uthyrning av omöblerade lägenheter för bostads-, affärs- eller annat ändamål förekommer i större utsträckning. Sådant förordnande varder ej meddelat, innan den myndighet, som utövar kommunens, köpingens eller municipalsamhällets beslutanderätt, yttrat sig i frågan.

(i utskottets förslag:)

Konungen äger ock förordna, att lagen skall tillämpas i annan stad *eller* köping eller *annat* municipalsamhälle, så ock eljest i kommun eller del av kommun, varest uthyrning av omöblerade lägenheter för bostads-, affärs- eller annat ändamål förekommer i större utsträckning. Sådant förordnande varder ej meddelat, innan den myndighet, som utövar kommunens, köpingens eller municipalsamhällets beslutanderätt, yttrat sig i frågan.

Herr Kunze: Herr talman, mina herrar! Såväl den föregående regeringen som den nuvarande ha ju på allt sätt sökt lätta den ekonomiska börda, som trycker största delen av svenska folket. Det erkännes helt visst tacksamt. Men det är inte alltid säkert, att de lyckats så väl i sina strävanden, och den nu ifrågasatta lagen om vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring tror jag för min del kommer att hava en alldeles motsatt verkan mot den, som är avsedd. Det kan emellertid naturligtvis aldrig falla mig in att uppträda mot denna lag. Det skulle ju vara olämpligt att uppträda till försvar för oskälig hyresstegring. Det kan ingen försvara. Även de, som taga högre hyror, hava mycket lätt att bortförklara, att någon oskälig hyresstegring ägt rum. Man bör betänka, att fastigheter i allmänhet, innan kriget inträffade, voro mycket dålig affär, om man undantager sådana, som ligga på mera centrala platser, där det finns butiks- och kontorslokaler. Jag kan tala om för herrarna, att enligt en utredning, som gjordes i Göteborg för några år sedan av stadsrevisor Ramm, det framgick, att 60 procent av fastighetsägarna i Göteborg tillhörde de mindre bemedlade. Nu är det en del personer, som endast ha dessa fastigheter att leva av, och de ha sina små inkomster av dem. De ha samma behov som andra människor att få större inkomst. Man har räknat efter, att för att en person, som har en fastighet, skall kunna erhålla 30 % högre inkomst, än han hade förut, hyran skall höjas med 20 %, och då äro omkostnaderna endast beräknade till 60 %.

Jag vill emellertid endast framhålla några synpunkter från fastighetsägarehåll angående denna lag. Det värsta, som drabbar oss i Göteborg åtminstone, är förbudet mot ändring av en fastighet utan hyresnämndens tillåtelse. Åtminstone i Göteborg pågår för närvarande en mycket stor ekonomisk utveckling, där grundas affärer och nya firmor så gott som dagligen, och dessa måste ovillkorligen hava kontorslokaler. Nu finnas inga sådana i nya hus åt-

minstone i de centralare stadsdelarna, utan man måste ändra om bostadslägenheter till kontorslokaler. Det blir mycket svårt för oss fastighetsägare och även för dem, som grunda nya affärer, att få lokaler, om vi icke hava tillåtelse att ändra bostadslägenheterna. Nu är det visserligen sant, att lagförslaget medgiver att ändra dem efter tillåtelse av hyresnämnden, och om hyresnämnden icke skulle vilja vara med om dessa ändringar av lokalerna, kan beslutet överklagas och således komma till rättelse. Men det är svårigheter från hyresgästen. Om denne icke vill utrymma lägenheten, då han blivit uppsagd, under framhållande av att det icke är någon anledning till uppsägning, därför att lägenheten skall användas till kontorslokal, kommer detta att medföra besvärligheter och svårigheter. Så anse vi i Göteborg.

Förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring m. m. (Forts.)

Sedan är det ett annat förhållande, som också verkar mycket obehagligt för fastighetsägarna, nämligen att ett beslut, varigenom hyresnämnden bestämt, vad som är skälig hyreshöjning, icke kan överklagas vare sig av fastighetsägaren eller av hyresgäst, och det är väl ett egendomligt förhållande, som jag tror icke finnes i någon annan lag, att en nämnd har en så vidsträckt befogenhet till följd därav, att man bestämt, att det icke skall finnas någon möjlighet att överklaga dess beslut. Nu är att hoppas, att hyresnämnderna i allmänhet skola taga hänsyn till vad som är skäligt eller oskäligt och därefter rätta sig, men jag tycker i alla fall för min del liksom många andra, att denna befogenhet är något för stor. Det borde vara samma förhållande här som i fråga om lägenheternas ändring, att man skulle hava kommit i tillfälle att överklaga ett orättvist utslag.

Så kommer en annan sak, som jag tror bliva till mycket stora obehag för såväl fastighetsägarna som hyresgästerna, nämligen den retroaktiva verkan av denna lag. Man säger, att om lagen icke får retroaktiv verkan, den blir till ingen nytta, därför att man då icke skulle komma i åtnjutande av någon lägre hyra. Men avsikten med lagen är väl att skydda dem, som bo i de mindre hyreslägenheterna, och deras uppsägningstid är ju i allmänhet tre månader och går sålunda inte ut förr än den 1 juli. De skulle i stort sett icke få några obehag, om lagen fått gälla från den 1 juli och om densamma icke, såsom nu är fallet, erhållit retroaktiv verkan. Att den verkar retroaktivt kommer, såsom herrarna förstå, att medföra en massa olägenheter. Man kan tänka sig, att en fastighetsägare sagt upp någon hyresgäst, på grund av att denne icke velat betala ökad hyra. Hyresgästen godkände icke uppsägningen men hyresvärden hade ingen anledning att låta lägenheten stå outhyrd, varför han hyrt ut den till någon annan. Nu kommer denna lag. Hyresnämnden godkänner icke uppsägningen av hyresgästen, denne vill hava lägenheten liksom även den, som fastighetsägaren hyrt ut den till. Huru skall nu detta ordnas? Om nu huset under tiden sålts, blir det den nye husägaren, som får reda ut detta. Det blir ytterligare besvär. Det är emellertid alldeles givet, att en lag mot oskälig hyresstegring är fullt befogad, och att

Förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring m. m. (Forts.)

den möjligtvis kan i någon mån bidraga till att skäliga hyror bliva bestämda för en del hyresgäster, som kanske eljest måst betala för mycket. Men om man ser på de följder, som en dylik lag har i länder, där sådan redan finnes, blir man ganska betänksam. En sådan lag finnes redan i Kristiania och Köpenhamn, och efter de meddelanden, som jag fått, har efter dess ikraftträdande ingen byggnadsverksamhet förekommit i dessa städer, utan det har varit en fullständig stagnation. Detta visar, att lagen hindrar byggnadsverksamheten. I Stockholm har det rått livlig byggnadsverksamhet, innan detta förslag om en hyreslag kom till stånd.

Jag har ganska stor erfarenhet i fastighetsförhållanden. Jag känner mycket väl till dessa förhållanden åtminstone vad Göteborg beträffar, och jag kan tala om, att bara tanken på en sådan lag redan verkat, att alla stora firmor förklarat, att det under sådana förhållanden icke kan bliva fråga om att reflektera på att bygga bostäder. Jag vill ge denna upplysning för att påpeka, att om icke genom hyresnämndernas lämpliga sammansättning hänsyn tages därtill att lagen kommer att verka så lindrigt som möjligt, man ingenting vinner, utan man tvärtom skadar sig. Jag vet visserligen mycket väl, att lagen är avsedd att gälla endast ett år. Men man förstår, mina herrar, att ingen vill riskera sina pengar i sådana vanskliga företag som att bygga hus och se det resultat, att man måste sänka hyrorna, eller att lagen förnyas på nytt år efter år. Då komma nog icke några nya hus att byggas.

Jag har intet yrkande att göra.

Herr Wickman: Den siste ärade talaren på Göteborgsbänken gjorde en del erinringar mot den föreslagna lagen. Jag vill däremot betyga min tacksamhet för lagförslagets framkomst, vilket, såsom jag tror, kanske var en nödvändig förutsättning för att icke den oskäliga hyresstegringen skulle komma att fortsätta på sätt den begynt i synnerhet under våren. Lagförslaget har nog verkat återhållande, sedan man fick kännedom därom, och då lagen har den ordalydelsen att den innehåller vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring, tror jag ingen kan hava någonting att erinra. Jag är icke av den uppfattningen, att hyresprisen skulle kunna beräknas bliva sådana de voro före kriget, ty det är klart, att i synnerhet vid nybyggnader detta icke kommer att ske, dock icke på grund därav, att man nedlägger sin verksamhet, såsom den siste ärade talaren sade, utan fastmer på grund av de dyrbara byggnadsmaterialierna. Vi hava i synnerhet i Stockholm och, jag tror att det icke är för talaren obekant, även i Göteborg och i Malmö och i allmänhet i de större städerna, ja t. o. m. i municipalsamhällen fått hyrorna avsevärt höjda; jag vet fall, där hyran ökats med 150 %, och då förstår man, när det går till på det sättet, hur nödvändigt det är för lagstiftningen att ingripa. Här i Stockholm har hyresstegringen, liksom väl också skett i andra större städer, träffat huvudsakligen de små lägenheterna och småfolket. Detta kan naturligtvis inte få fortgå, utan måste

Förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring m. m. (Forts.)

stävjas, lika väl som det i övrigt är omöjligt för regeringen att stillatigande åse allt som fördyras i samhället.

Jag vill, herr talman, icke tillåta mig att gå in i detalj i denna fråga, utan jag skall med dessa ord be att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr von Koch: Då den förste ärade talaren anförde, att den hyresregleringslag, som är gällande i Norge, verkat därhän, att den privata byggnadsverksamheten fullständigt upphört, ber jag att få meddela, att jag här i min hand har ett brev från ordföranden i norska statens bostadskommitté, däri det uttryckligen säges, att i Kristiania hyresregleringen icke varit orsaken till där rådande stagnation i byggnadsverksamheten.

Jag vill i övrigt, i likhet med den föregående talaren, icke ingå på något bemötande av den förste ärade talaren då han ej framställde något yrkande, men jag har ansett mig böra nämna, att såvitt jag har mig bekant, den ifrågavarande lagen icke haft den antydda verkan i våra grannländer.

Herr Kunze: Till svar på den siste ärade talarens yttrande får jag omtala, att jag inte haft något personligt meddelande från Kristiania, utan fått mina uppgifter från Stockholms fastighetsförening, som skrivit dit och hört sig för. Men jag kanske uttryckte mig oriktigt. Jag vill då i stället säga, att i Kristiania sedan lagen tillkom, inga hus uppförts för uthyrning av lägenheter. Hus byggas nog för eget behov, men icke för uthyrning av lägenheter.

Efter härmed slutad överläggning godkändes föreliggande paragraf.

Övriga delar av utskottets lagförslag.

Godkändes.

Utskottets hemställan i punkten 1.

Förklarades besvarad genom kammarens föregående beslut.

Punkten 2.

Utskottets hemställan bifölls.

Föredrogos ånyo statsutskottets utlåtanden:

nr 150, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående främjande av manskapsrekryteringen vid armén;

nr 151, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anordnande av en central beklädnadsverkstad för marinen m. m.;

nr 152, i anledning av militieombudsmannens till 1917 års riksdag avgivna ämbetsberättelse i vad densamma rör framställning angående revision av förordningen den 18 juni 1909 om ersättning i anledning av kroppsskada, ådragen genom militärtjänstgöring;

nr 153, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående inlösen för statsverkets räkning av generalstabens officerskårs stalletablissemang i Stockholm;

nr 154, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående krigstjänstpremier till visst manskap och vissa värnpliktiga vid flottan;

nr 155, i anledning av väckt motion om vidtagande av åtgärder för upprensning jämte befästande av Väddö kanal;

nr 156, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående reglemente för avlöning vid armén på krigsfot (krigsavlöningsreglemente);

nr 157, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående förordning med särskilda föreskrifter angående avlöningsförmåner m. m. vid marinen på krigsfot;

nr 158, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående vissa ändringar i föreskrifterna om avlöning av lärarinnorna vid statsunderstödda enskilda läroanstalter m. m.; samt

nr 159, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående förvaltningen av riksförsäkringsanstaltens fondmedel jämte i ämnet väckta motioner.

Vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt bifölls.

Anslag till uppförande av ett spetälskesjukhus i Dalarna m. m.

Föredrogs ånyo statsutskottets utlåtande nr 160, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående uppförande av ett spetälskesjukhus i Dalarna m. m.

Med anledning av Kungl. Maj:ts ifrågavarande proposition, nr 193, hade utskottet i nu föredragna utlåtande hemställt, att riksdagen måtte på extra stat för år 1918 anvisa

a) för uppförande av ett spetälskesjukhus i Dalarna ett reservationsanslag av 70,900 kronor,

b) för anskaffande av för sjukhuset erforderlig utrustning ett förslagsanslag av 10,000 kronor,

c) för sjukhusets drift ett förslagsanslag av 3,450 kronor.

Herr Pers: Herr talman! På samma gång som jag uttrycker min glädje över att saken kommit så långt, att riksdagen håller på att fatta beslut i frågan, ber jag att få beledsaga mitt yrkande om bifall till utskottets hemställan med ett par erinringar.

I den riksdagsskrivelse, från 1912, som givit anledning till denna proposition, hemställde riksdagen om icke blott en utredning angående möjligheten att få ett spetälskesjukhus utan även om tilläventyrs skärpta åtgärder för att kunna internera även genom tvång sjuklingar, som äro farliga för omgivningen. I detta avseende yttrade medicinalstyrelsen, att man torde böra invänta den inverkan, som ett nytt spetälskesjukhus kunde få på frekvensen, och jag anser, att det kan

Anslag till uppförande av ett spetälskesjukhus i Dalarna m. m. (Forts.)

ju vara skäl nog för att uppskjuta den frågan. Men jag har i alla fall velat nämna den.

Men det var också en annan sak, och det var, att riksdagen ville hava utredning angående lämpligheten av att lämna bidrag till familjerna till sådana personer, som intogos på en sådan anstalt, i fall de intagna voro arbetsföra. När riksdagen fattade beslut i denna fråga i fjol, d. v. s. föreslog den första halvan för sjukhusets uppförande, nämndes den saken, men det yttrades då, att ett sådant anslag icke torde behöva begäras, förrän sjukhuset skulle bliva färdigt, men Kungl. Maj:t angav då det belopp, som kunde vara lämpligt, d. v. s. det företeddes en viss utredning i denna sak. Detta har fallit bort i årets proposition, och det blir då icke heller nu föremål för riksdagens beslut. Det kan ju också vara motiverat därmed, att byggnaden sannolikt icke blir uppförd så tidigt, så att någon egentlig drift kan komma i gång under 1918. Men jag har trots den sena timmen velat foga detta till kammarens protokoll, så att det icke faller i glömska.

Jag är livligt intresserad för att denna fråga måtte få en definitiv lösning icke blott så, att vi få ett spetälskesjukhus, utan så, att de andra kompletterande bestämmelserna måtte tillkomma, så att sjukhuset får den avsedda effekten. Till denna kompletterande åtgärd hör då framför allt anslaget till hjälp åt deras familjer, som äro så olyckliga, så att de måste interneras, men vilkas familjer därigenom bliva berövade den hjälp och det stöd, som de trots sjukdomen dock kunnat giva de sina. Jag hoppas livligt, att medicinalstyrelsen och Kungl. Maj:t till nästa års riksdag, när det blir fråga om anslag för driften, icke skola glömma bort denna viktiga angelägenhet, liksom att de läkare och myndigheter, som hava haft saken om hand, icke heller må förglömma, att man möjligen får lov att taga till hårdare bestämmelser angående interneringen, så att icke det hela blir misslyckat.

Jag har, herr talman, blott yrkande om bifall till utskottets förslag.

Sedan överläggningen förklarats härmed slutad, bifölls vad utskottet i förevarande utlåtande hemställt.

Föredrogos ånyo statsutskottets utlåtanden:

nr 161, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående påbörjande av elektrifiering av statsbanelinjen Kiruna—Svartön samt fortsatt utbyggnad av kraftstationen vid Porjus ävensom i ämnet väckta motioner;

nr 162, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående förvärvande av vissa fastigheter för telegrafverkets räkning i Filipstad och Göteborg samt utvidgning av telegrafverkets verkstad i Nynäshamn m. m.; ävensom

nr 163, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående gift

kvinnas anställning vid postverket, telegrafverket och statens järnvägar.

Vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt bifölls.

Föredrogs ånyo och företogs punktvis till avgörande statsutskottets utlåtande nr 164, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen samt särskilda till riksdagen avlåtna propositioner gjorda framställningar angående anslag för kapitalökning å statens under civildepartementet hörande utlåningsfonder ävensom i ämnet väckta motioner.

Punkterna 1—3.

Vad utskottet hemställt bifölls.

Punkten 4.

Lades till handlingarna.

Herr talmannen hemställde, att som tiden nu vore långt framskriden, behandlingen av de återstående ärendena på föredragningslistan måtte få uppskjutas till ett annat sammanträde.

Denna hemställan bifölls.

Föredrogs och hänvisades till bankoutskottet Kungl. Maj:ts nådiga proposition nr 371, med förslag till lag innefattande tillfälligt undantag från gällande inskränkningar i rätten att använda sparbanks vinst.

Föredrogs och hänvisades till statsutskottet Kungl. Maj:ts nådiga proposition nr 372, angående bidrag till tullstatens enskilda pensionsinrättning.

Justerades ytterligare fem protokollsutdrag för denna dag, varefter kammarens sammanträde avslutades kl. 12,06 på natten.

In fidem
A. v. Krusenstjerna.

Torsdagen den 24 maj.

Kammaren sammanträdde kl. 3,30 e. m.; och dess förhandlingar leddes av herr vice talmannen.

Anmäldes och godkändes statsutskottets förslag till riksdagens skrivelser till Konungen:

nr 174, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående visst undantag från bestämmelserna för statens meddelande av sjöförsäkring mot krigsfara;

nr 175, i anledning av väckt motion om anslag till gäldande, helt eller delvis, av vissa till militärtjänstgöring inkallade personers utskylder och fattigvårdsavgifter;

nr 176, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående beredande av ytterligare medel till restaurering av Ulriksdals slott;

nr 177, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående användande av överskott i djurgårdskassan till vissa byggnads- med flera arbeten vid Ulriksdals, Haga och Drottningholms slott m. m.; samt

nr 178, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående förvärvande för statens räkning av vissa enskilda tillhöriga vattenfall i Motala ström m. m.

Anmäldes och godkändes bankoutskottets förslag till riksdagens skrivelse nr 191, till Konungen i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående sättet för likviderande av förfallen skuld å statslån till Norra Södermanlands järnvägsaktiebolag.

Anmäldes lagutskottets förslag till riksdagens skrivelse nr 192, till Konungen i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag med vissa bestämmelser mot oskälig hyresstegring m. m. ävensom sju i ämnet väckta motioner.

Skrivelseförslaget godkändes, under förutsättning att vad lagutskottet i sitt utlåtande nr 54, hemställt bifölls även av andra kammaren.

Föredrogos men bordlades ånyo på flera ledamöters begäran konstitutionsutskottets utlåtande nr 18, statsutskottets utlåtanden nr 168—179 samt fjärde sammansatta stats- och lagutskottets utlåtanden nr 3 och 4.

Föredrogos bevillningsutskottets memorial:

nr 51, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut rörande utskottets betänkande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition angående tillfällig höjning av postavgifterna, dels ock i ämnet väckta motioner; samt

nr 52, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut rörande utskottets betänkande i anledning av väckt motion med förslag till förordning om tonnageavgift.

De i dessa memorial föreslagna voteringspropositionerna godkändes.

Föredrogos, men bordlades ånyo på flera ledamöters begäran bevillningsutskottets betänkanden nr 53—58, andra sammansatta bevillnings- och lagutskottets utlåtande nr 1, bankoutskottets utlåtanden nr 53 och 55, jordbruksutskottets utlåtanden nr 99—108, första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtanden nr 22 och 23 samt kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtanden nr 23 och 24.

Herr Fahlén erhöll på begäran ordet och yttrade: Jag hemställer, att på morgondagens föredragningslista bland två gånger bordlagda ärenden måtte uppföras först andra särskilda utskottets utlåtande nr 1, angående omorganisation av fögderiförvaltningen och löneregler för tjänstemännen därstädes m. m. jämte i ämnet väckta motioner, samt sist konstitutionsutskottets och lagutskottets utlåtanden i nummerordning.

Denna hemställan bifölls.

Justerades fyra protokollsutdrag för denna dag, varefter kammarens sammanträde avslutades kl. 3,45 e. m.

In fidem
A. v. Krusenstjerna.

Stockholm 1917. **Kungl. Boktryckeriet**, P. A. Norstedt & Söner. *172477*